

poprzedni nr K-205

IX 109

FUNDACJA GENERALNA ELŻBIETY ZAWACKIEJ
z siedzibą w mieście Armii Krajowej
ul. Jaskółki 5, 81-100 Świdwin, Polka
tel. 71 73 22 186
e-mail: fapak@wp.pl; www.zawacka.pl

Janina

100 Świdwin

Świdwin
WSK t. naucz.

++ Sadowska Janina
zam. Kurek
ps. „Janina”

K-205/205Pom.
1

SPIS ZAWARTOŚCI
TECZKI

Sadowska Janina

J-2-205/205 Pom.

Imonocław GSK; t. nowz.

I./1. Relacja k. 11 s. 1-14

I./2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące relatora —

I./3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące relatora k. 1 s. 1

II. Materiały uzupełniające relację —

III./1. Materiały dotyczące rodziny relatora —

III./2. Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —

III./3. Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —

III./4. Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 —

III./5. Inne ... a) k. 9 s. 1-16 b) k. 51 s. 1-53

IV. Korespondencja

1) z G. Zawacka i Fundacja k. 14 s. 1-14

2) plot. Heleny Miszewskiej (Dw. K.) k. 1 s. 1

V. Nazwiskowe karty informacyjne k. 13

VI. Fotografie dwiat ikonografii

1/1. Relacja: Sadowska Janina
sam. Turtek

1. Dane osobowe - Janina Turtek - rękopis,
oryg. k. 1 str. 1-2
2. Relacja z działalności nielegalnego
Kotła PCK (...) na terenie Inowrocław-
nia, rękopis, oryg. zob. poz. 4 k. 4 str. 3-6
3. Relacja członka konspiracji z
1992/2. ds. 44/4/92/, rękopis, oryg. k. 1 str. 7-8
4. Relacja z działalności nielegalnego
Kotła PCK..., mpis kop. z
Arch. E. Sawadziej (zob. poz. 2) k. 2 s. 9-10
5. Biogram własny Janiny
Turtek wraz z listem do Sofii
Kozłowskiej z 6. 12. 1999, mpis
oryg. k. 2 s. 11-12
6. „Relacja członka konspiracji”,
ręk. oryg. k. 1 s. 13-14

I Dane osobiste

1. Kurek Jamina k.d. Sadowska
2. 17.10. 1919 r. Walentynowo pow. Znowroctaw
3. Teofil, Galbina k.d. Ronatowicz
4. miexoraniŝkie
5. Liceum Pedagogiczne, UMK - Tomi¹ - nauczycielka
6. Znowroctaw, ul. Marchlewskiego 47 tel 41-07
88-100

II Okres przedwojenny do 1 IX 1939 r.

1. Liceum Pedagogiczne Znowroctaw - uczennica
2. Duszpasterstwo wojenne w ramach ^{programu} szkoły s^{re}elnej.

III Okres okupacji do maja 1945 r.

1. 1940-1943 "Podziemie" - Gniwkowo, Znowroctaw
w charakterze maszynistki
2. Lutym 1941 r. Znowroctaw wprowadzona przez brata
Bronisława Sadowskiego (. Sadoŝ) do tajnej organizacji
P&P - AK
działalność w K-ach i w K-ach w Znowroctaw
jakim?
- 3.
4. W mieszkaniu moim odbywały się kontakty z kuriera-
mi oraz spotkania ^{jakim} członków organizacji. W ramach
tej organizacji pracowałam czynnie jako sanita-
rka P&P. Pora działalności sanitariusz prowa-
dziłam tajnie namerowie w zakresie szkoły podst.

czy jechały do Bydgosz.
Poznań

jaka gwara
kto jezeu
katalania

5. Za działalność w ruchu oporu została aresztowana przez gestapo w październiku 1943 r.

Przebywałam w obozie przejściowym na Głoniach w Suworowawiu (25.10.1943 - 26.9.1944) i w obozie konc. „Ravensbrück”, „Flossenbürg” (27.9.1944 - 8.5.1945)

IV Okres powojenny

1. W czerwcu 1946 r. ukończyłam Liceum Pedagog. a we wrześniu 1946 r. zaczęłam pracować jako nauczycielka w klasycznej Szkole Zawodowej nr. 1 w Suworowawiu. Pracując w okolicy równocześnie studiowałam na UMK w Toruniu. Dnia 3.8.1949 wyszłam za mąż za nauczyciela Waltera Kurka. Mąż mój zmarł 24.7.1971 r.

2. 1.9.1946 - 31.10.1974 na stanowisku dypl. nauczycielki w klasycznej Szkole Zawodowej nr. 1 w Suworowawiu; 1946 - 1974 - opiekunka szkolnego Koła PCK, które na swą działalność było kilkakrotnie wyróżnione. Pełniłam funkcję sekretarza Ogólnego ZNP.

Za całokształt pracy pedagogicznej i społecznej zostałam odznaczona: Złotym Krzyżem Zasługi, Złotym Odznaką ZNP, Odznaką Honorową PCK, Damiątkowskim Odznaką 50-lecia PCK. Jestem członkiem ZGONiD

V Dokumentacja:

- 50 lat działalności Polskiego Czerwonego Krzyża w Suworowawiu - Józef Aleksandrowicz. Ruch oporu na Pomorzu Gdańskim 1939-1945
- Konrad Licchanowski

Zamiana Kurka

Relacja

z działalności nielegalnego Koła PCK w ramach okupacji niemieckiej na terenie Suworowa.

Wiosna 1941 r. rozprawiłam z siostrą moją Jadwigą działalność konspiracyjną jako członki nielegalnej, tajnej organizacji PZP- AK na terenie Suworowa. Obie zostałyśmy wprowadzone do wym. organizacji przez brata naszego Bronisława Sadowskiego, magistra fil., ppot. rez., który pod pseudonimem „Sado” zajmował stanowisko w AK w Suworowie.

W związku z przyłączeniem do PZP- AK podjęłyśmy obowiązek oddawania do dyspozycji atłoców naszego mieszkania dla umieszczenia im kontaktów z sobą, przyjmowanie kurierów przybywających do Suworowa z tajnymi poleceniami, organizowanie im noclegów u nas lub w razie potrzeby w innych domach, a także w tajemniczych w sprawach i sympatyzyjących z ruchem oporu.

W latach od wiosny 1941 r. do października 1943 r. przewiństwo nas przez nasze mieszkania kilkudziesięciu kurierów, m. in. z Pomorza, Kutna, Warszawy. Obie z siostrą wykształdziłyśmy było w charakterze tajemniczek, przenoszące wiadomości od kurierów pod wskazane adresy.

Wieralimie od pracy w PZP- AK podjęłyśmy jako członki- nie działalności w nielegalnym kole PCK, które powstało z ramienia kierownictwa KK w marcu 1942 r. Na czele tej organizacji stała naukowiczka Genowefa Jaworska, członkini AK. Na początku działalności PCK ograniczała się

do misji charytatywnej: mianem pomocy jeńcom wojennym, więźniom i ich rodzinom, szerzenie brzości, otoczenie obszarów przejściowy na szlamiach w Surowcu, przerwaniu lekarstwa odwiei, rymuoi, kosc itd.

Z początkiem roku 1943. Koło PCK zorganizowało kurs dla sanitariuszek. Wykłady przeprowadzały w zakładach pielęgniarstwa, organizacji służby zdrowia, przeprowadzano najwięcej praktyczne i rozprawy szkolenie wojakowe.

Szkolenie odbywało się w 2 grupach

do I grupy należały:

- 1. Gorska Henryka
- 2. Kopeć Maria
- 3. Polak Kinga
- 4. Pukowska Stefania
- 5. Sadowska Jadwiga
- 6. Sadowska Janina
- 7. Nawisko napomiane

do II grupy należały:

- 1. Bykowska Danuta
- 2. Janincka Eugenia
- 3. Świątkowska Stanisława
- 4. Pankau Anna
- 5. Pankau Ewa
- 6. Polak Barbara
- 7. Wójcicki Eufemia
- 8. Dorech Krystyna

Pierwsza grupa kierowała Janowska Genowefa, druga - Janincka Eugenia, pielęgniarka namierzona w Surowcu przy ul. Dworkowej 5. Dla grupy pierwszej przewidziano miejsce szkolenia na wzdłuż na bezpieczeństwo.

Praca z drugiej grupą odbywała się w domu rodziny Pankau przy ul. Nowotki.

Przy odwołaniu I grupy opierając pracę sanitarną prowadziły najwięcej naukami z zakresu programu dla szkoły podstawowej - były to: Gorska Henryka, Polak Kinga, Sadowska Janina a działalność członków Koła PCK została przerwana w dniu 7 marca 1944 z powodu aresztowania jego członków.

Polim z Sadowski strzelca za Pankau, w II grupie przeszedł do II grupy

W październiku 1943 r. nastąpiły w Znoworodawiu aresztowania
 z powodu dekonspiracji organizacji AK. 25 października 1943 r.
 została aresztowana z siostrą Jadwigą i bratem Grzegorzem.
 Mnie i siostrę namawiano rozpisać z nielegalnej organizacji AK.
 Mówkami namu najęto gestapo. Została również wykonana
 praca moja i siostry w Kole PCK po aresztowaniu 7 marca 1944 r.
 członkini tej organizacji.

W grudniu 1943 r. została aresztowana Janoska Gnoweja,
 w czasie śledstwa była potwornie bita. Grupa się przed
 śladami perwaniami i ubrało ubrały tajniki organizacji AK,
 a była symulowała obratę mowy, budoład ręk i nog, co mi przesła
 pusto hitlerowcom Kontynowos. Śledstwo ani do dnia 22 czerwiec 1944.
 W dniu tym została wykonana praca gestapo para maisto i tam
 rozstrzelana.

Brat mój po aresztowaniu został wywieziony z obozu prze-
 sciwego na Głoniach w Znoworodawiu do Fortu VII potem
 do obozu Szabikowo K/Porannia, gdzie go rozstrzelano
 w lipcu 1944 r.

Trzecią ofiarą okrucieństwa okupantów była Polak Kiuga,
 która przebywając po aresztowaniu w obozie na Głoniach
~~koło~~ w Znoworodawiu, nakarmiła się cukierkami; przewieziona
 do szpitala w Strzelni - zmarła.

Wyrokiem Tajnej Policji Państwowej, Oddział Policji Miejskiej
 Poznani - IV C 2 - zostały rozstrzelane po 6 miesiącach przeby-
 wania w więzieniu: Borszewska Henryka, Ludkowska
 Stanisława i Wójtalak Eufemia.

Do obozu Kone. Ravensbrück wywieziono: Kopeć Maria,
 Rutkowska Stefania, Sadowska Jadwiga, Sadowska Janina,
 Bytkowska Danuta, Jasińska Eugenia, Pankau Anna,

4
- Panów Ems, Polak Dzabara, Dercch Krytyus.
Wszystkie te osoby przebywały w obozie koncentracyjnym
do końca II wojny światowej.

Janina Sadowska - Kurek
ul. Marchlewskiego
88-100 Surowoślaw

ARCHIWA
Elżbiety Zawackiej
205 Pam
poz.
data wstępu 29 VII 774

205/p
9

R e l a c j a
-----

z działalności nielegalnego Koła P.C.K. w czasie okupacji
hittlerowskiej na terenie Inowrocławia .

Wiosną 1941r. rozpoczęłam i siostrą moją Jadwigą działalność kon-
spiracyjną jako członek nielegalnej, tajnej organizacji P.Z.P.- A K
na terenie Inowrocławia. Obie zostałyśmy wprowadzone do wym.organizacji
przez brata naszego Bronisława Sadowskiego, magistra fil..ppor.
rez., który pod pseudonimem "Sadło" zajmował naczelną stanowisko
w AK w Inowrocławiu.

W związku z przynależnością do P.Z.P. AK podjęłyśmy obowiązek
oddawania do dyspozycji akowców naszego mieszkania dla umożliwienia
im kontaktów z sobą, przyjmowanie kurierów przybywających do Inowro-
cławia z tajnymi poleceniami, organizowanie im noclegów u nas lub. w
razie potrzeby w innych domach, u rodzin wtajemniczonych w sprawę i
sympatyzujących z ruchem oporu. W latach od wiosny 1941 do paździer-
nika 1943r. przewinęło się przez nasze mieszkanie kilkudziesięciu -
kurierów, m.in. z Poznania, Kutna, Warszawy. - Obie siostry występowa-
łyśmy często w charakterze łączniczek, przynosząc wiadomości od ku-
rierów pod wskazane adresy.

Niezależnie od pracy w PZP.-AK podjęłyśmy jako członkinie dzia-
łalność w nielegalnym Kole PCK, które powstało z ramienia kierownict-
wa AK w marcu 1942r. Na czele tej organizacji stanęła nauczycielka
Genowefa Jaworska, członek AK. - Na początku działalność PCK ogranic-
zała się do misji charytatywnej: niesienie pomocy jańcom wojennym,
więźniom i ich rodzinom, szczególną troską otoczyłyśmy obóz przejściowy
na Błoniach w Inowrocławiu, przesyłając k- lekarstwa, odzież, żywność,
kocę itd.

Z początkiem roku 1943 Koło PCK zorganizowało kurs dla sanitas-
riuszek. Wykłady wprowadzały w zagadnienia pielęgniarstwa, organizacji
służby zdrowia, przeprowadzano zajęcia praktyczne i rozpoczęto szkole-
nie wojskowe.

Szkolenie odbywało się w dwóch grupach

do grupy I należały :

1. Borzewska	Henryka
2. Kepeć	Maria
3. Polak	Kinga
4. Rutkowska	Stefania
5. Sadowska	Jadwiga
6. Sadowska	Janina
7. nazwisko napomniane	

do II grupy należały :

1. Bąkowska	Danuta
2. Jasińska	Eugenia
3. Ludkowska	Stanisława
4. Pankana	Anna
5. Pankan	Ewa
6. Polak	Barbara
7. Wojtalak	Eufenia
8. Dorech	Krystyna

Pierwszą grupą kierowała Jaworska Genowefa, drugą- Jasińska Eu-
genia, pielęgniarka zamieszkała w Inowrocławiu przy ul. Dworcowej 5.

205 p
10

Dla grupy pierwszej zmieniono miejsce szkolenia ze względu na bezpieczeństwo.

Praca z drugą grupą odbywała się w domu rodziny Pankan przy ul. Notomki. Trzy członkowie I grupy oprócz pracy sanitarnej prowadziły tajne nauczanie z zakresu programu dla szkoły podstawowej - były to : Borzewska Henryka, Polak Kinga, Sadowska Janina.

Działalność członków Koła PCK została przerwana w dniu 7 marca 1944r. z powodu aresztowania jego członków.

W październiku 1943r. nastąpiły w Inowrocławiu aresztowania z powodu dekonspiracji organizacji AK . - 25 października 1943r. została aresztowana z siostrą Jadwigą i bratem Bronisławem. Mnie i siostrze zarzucono współpracę z nielegalną organizacją AK . Mieszkanie nasze zajęło Gestapo. Została również ujawniona praca moja i siostry w Kole PCK - po aresztowaniu 7. marca 1944r. członków tej organizacji.

W grudniu 1943r. została aresztowana Jaworska Genowefa, w czasie śledstwa była potwornie bita. Broniąc się przed dalszymi zeznaniami i chcąc ukryć tajniki organizacji AK , zaczęła symulować utratę mowy, bezwład rąk i nóg, co nie przeszkodziło hitlerowcom kontynuować śledztwo aż do dnia 22. czerwca 1944r. W dniu tym została wywieziona przez Gestapo poza miasto i tam rozstrzelana.

Brat mój po aresztowaniu został wywieziony z obozu przejściowego na Błoniach w Inowrocławiu do Förtu VII potem do obozu Zabikowo k/Poznań, gdzie go rozstrzelano w lipcu 1944r.

Trzecią ofiarą okrucieństwa okupantów była Polak Kinga, która przebywając po aresztowaniu w obozie na Błoniach w Inowrocławiu, nabawiła się szkarlatyny ; przewieziona do szpitala w Strzelnie - zmarła.

Wyrokiem tajnej organizacji Policji Państwowej, Oddział Policji Miejskiej Poznań -IV C 2 - zostały zwolnione po 6 miesiącach przebywania w więzieniu : Borzewska Henryka, Ludkowska Stanisława i Wojtalak Eufemia.

Do obozu Kono. Ravensbrück wywieziono: Kopeć Marię, Rutkowską Stefanię, Sadowską Jadwigę, Sadowską Janinę, Bakowską Danutę, Jasińską Eugenię, Pankan Annę, Pankan Ewę, Polak Barbarę, Dorech Krystynę.

Wszystkie te osoby przebywały w obozie koncentracyjnym do końca II. wojny światowej. -

/-/
Janina Sadowska - Kurek
ul. Marchlewskiego
88-100 Inowrocław.

11

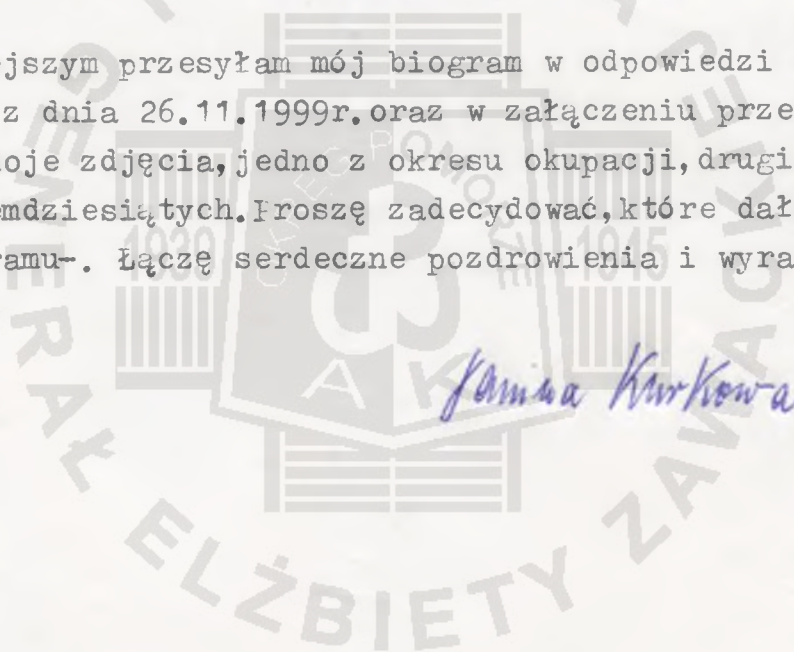
Inowrocław, dnia 6.12.1999r.

Szanowna Pani!

do p. Zofii Kordeckiej wna

Niniejszym przesyłam mój biogram w odpowiedzi na list Pani z dnia 26.11.1999r. oraz w załączeniu przekazuję dwa moje zdjęcia, jedno z okresu okupacji, drugie zaś z lat siedemdziesiątych. Proszę zdecydować, które dałaby Pani do biogramu-. Łączę serdeczne pozdrowienia i wyrazy szacunku

Jasna Kurkova

sat. do listu
z 6.12.1999

Biogram.
kb

12.
prywatny do Red. nr. 3, Stambuł, Polak
mi numerem 22 11 2 000 Σ Z

Janina Kurek z domu Sadowska, pseudonim "Janka" ur. 17.10.1919r. w Walentynowie. Rodzicami byli Teofil i Balbina z domu Ronatowicz. W roku 1921 rodzice przenieśli się do Inowrocławia kupując nieruchomość przy ulicy św. Ducha 47. Miałam rodzeństwo: brata Bronisława ur. 12.11.1911r. i siostrę Jadwigę ur. 27.03.1914r. Do roku 1939 miałam ukończone Liceum Pedagogiczne w Inowrocławiu. Należałam do PWK w szkole. Podczas okupacji pracowałam w Urzędzie Ziemskim "Bodenamt" Gniewkowo, następnie w Inowrocławiu w tym samym urzędzie do czasu aresztowania w dniu 27.10.1943r.

Z początkiem roku 1941 zostałam wprowadzona razem z siostrą Jadwigą do tajnej organizacji ZWZ-AK przez brata Bronisława Sadowskiego który należał do kierownictwa tejże organizacji.

Z siostrą Jadwigą rozpracowywałyśmy miejsca noclegowe dla przybywających kurierów naszej organizacji i członków przybywających na teren Inowrocławia z innych miejscowości.

Mieszkanie nasze było miejscem spotkań przyjaciół Tajnych Organizacji naszego brata.

W roku 1942 powstał w ramach organizacji ZWZ-AK "Referat WSK Służba Sanitarna Kobiet". Kryptonimem dla Referatu była nazwa Inowrocławskie P.C.K. Brałam czynny udział w pracy tego koła, która polegała na pomocy charytatywnej w formie przekazywania paczek żywnościowych dla rodziców więźniów. Szczególną troską opiekowano się rodzinami więźniów politycznych w obozie karno śledczym na Błoniach w Inowrocławiu.

Z początkiem 1943r. WSK-służba sanitarna organizowała szkolenie sanitarne i wojskowe, teoretycznie i praktycznie.

Prowadziłam również tajne nauczanie w zakresie szkoły podstawowej w latach 1940 - 1943.

W czasie aresztowań członków tajnych organizacji zostałam aresztowana w dniu 27.10.1943r. razem z bratem i siostrą. Osadzono nas w obozie karno-śledczym Błonie w Inowrocławiu. Następnie od września 1944r. przetransportowano mnie z siostrą do obozu koncentracyjnego Ravensbrück. Brat mój został rozstrzelany w dniu 29.07.1944r. w obozie Żabikowo k. Poznania.

Po oswobodzeniu w 1945r. wróciłam w lipcu z siostrą do Inowrocławia. Rozpoczęłam pracę zawodową we wrześniu jako nauczycielka w średniej Szkole Zawodowej w Inowrocławiu. Równocześnie studiowałam na Wydziale Humanistycznym Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu od roku 1946 do 1951. Wyszłam za mąż w roku 1949 za Waltera Kurka nauczyciela który zmarł w 1971r.

Pracowałam zawodowo do 31.10.1975r. w tejże Szkole Zawodowej i przeszłam na emeryturę.

Posiadam następujące odznaczenia:

1. Krzyż Armii Krajowej
2. Krzyż Oświęcimski
3. Odznakę Honorową PCK za służbę w tej organizacji podczas okupacji
4. Medal Edukacji Narodowej
5. Złota odznaka ZNP i inne zawodowe.

Janina Kurek-Sadowska
Janina Kurek Sadowska.

Sadowska - Kniroć Jolina ps. "Janina", mieszkająca, nr 14 pańszczyńska, 1919 r.
w Włocławku pow. Głowno, córka Teofila właściciela młynarstwa
i Galbiny ps. d. Pionierka. Absolwentka Liceum Pedagogicznego w Głowno-
wianin. W czasie okupacji musiała podjąć pracę i pracę w magazynie
niemieckim "Friedenamt" w Głowno na podstawie wymuszonego przyzwo-
tu w Głowno. Z początkiem roku 1941 została wprowadzona razem z siostrą
Jadwigą, do organizacji NSK-OK przez brata Grzegorza Sadowskiego,
który pełnił tam kierownicze funkcje. Wynalazła i do konspiracyjnej
organizacji nakładała obowiązki, który sprowadzał się do nawiązania
pomocy w kontaktach akowców z sobą, organizowania delegacji
konspiratorów przybyłych z innych miejscowości do siebie, a w razie
potrzeby w innych domach z rodzinami konspiracyjnymi, rotacyjnymi,
sympatyzującymi z ruchem oporu. Na terenie Głowno w ramach OK
wzynała była Komórka Światy samitarnej NSK (Wojkowa Świata Kobiet)
powstała w 1942 r. Kryptonimem sekretarym dla tej komórki była nazwa
"Głowno-wskie Koło POK". Organizowała ono powolkowo tylko pomoc
charytatywną, głównie miążaniem politycznym i ich rodzinom. Przedmiotem
szczególnej troski i opieki był obóz Karwo-śledczy na Głowno i Głowno
W tym czasie samitarnej służyła Jolina Sadowska. Z początkiem 1943 r.
uczestniczyła w Karwo samitarnej zorganizowanym przez NSK-OK.

Później w latach 1940-1943 prowadziła tajne prowadzenie w praktyce
programu polityki podziemnej. W czasie muszonych przerwy w działalno-
ści i jej siostra z 1943 r. razem z siostrą, Jadwigą, i bratem Grzego-
rem. Przebywała najpierw w obozie Karwo-śledzym w Głowno - Głowno
na podziemiu 1944 r. w obozie Karwo. Przeniesiona do Florenburg Komando
Drewno. Wzięta do Głowno w lipcu 1945 r. i od 1 IX 1946 r.

podjęła pracę jako nanucielka w Kaszubskiej Szkole Ćwiczącej nr 1 w Inowrocławiu. Równocześnie studiowała na wydz. Inżynierskim w Uniwersytecie im. M. Kopernika w Toruniu. W tej samej szkole pracowała 29 lat - aż do przejścia na emeryturę. W roku 1949 wyjechała na emigrację do Włoch, w miejscowości Kuzka teni nanuczyła. W 1941 r. powróciła.

Otrzymała następujące odznaczenia: Odznaka Pamiątkowa 50-lecia PCK, Odznaka Honorowa PCK, Krzyż Odznaka ĆNP, Krzyż Krzyż Zasługi, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Krzyż Armii Krajowej.

Janina Jachowska - Kurek

1/3. Materiały dokumentacyjne
dot. rektora - Sadowska Janina
zam.

1. Zaświadczenie Fundacji nr 86/92
o działalności konspiracyjnej,
mpis, kop. k. 1 s. 1

Ldz. 466/17/92

Z A S W I A D C Z E N I E nr 86/92

Fundacja "Archiwum Pomorskie Armii Krajowej" w Toruniu niniejszym zaświadcza, że w zasobie naszego Archiwum jestteczka osobowa p.Janiny Sadowskiej /zam. Kurek/, sygn. K-205 oraz sąwzmianki dotyczące Jej działalności konspiracyjnej podczas okupacji. Z własnej relacji p.J.Sadowskiej, ur. 17.10.1919 r. w Walentynowie pow.Inowrocław, wynika, że do służby konspiracyjnej w PZP-AK została wprowadzona wiosną 1941 r. przez swojego brata, Bronisława Sadowskiego ps. "Sadko" /zastępca komendanta Obwodu Inowrocław/. Prowadziła tajne nauczanie w zakresie szkoły podstawowej oraz od marca 1942 r. do chwili aresztowania 25.10.1943 r., była członkinią zespołu sanitarnego WSK, kryptonim PCK. Od aresztowania w październiku 1943 r. do 26.09.1944 r., przebywała w więzieniu Policji Bezpieczeństwa i Obozie Pracy Wychowawczej w Inowrocławiu-Błoniu a następnie od 27.09.44 r. do 8.05.45 r. w obozie koncentracyjnym Ravensbruck .

Wzmianki potwierdzające służbę konspiracyjną w PZP-AK p. Janiny Sadowskiej znajdują się w następujących publikacjach:

- I.Aleksandrowicz "50 lat działalności Polskiego Czerwonego Krzyża w Inowrocławiu" Inowrocław 1969
- H.Giełwanowska, J.Kurek O "Powiat Inowrocław w okresie okupacji" /ze szczególnym uwzględnieniem WSK/
- "Zasłużeni Pomorzanie" Gdańsk 1984 str.108

oraz w teczce osobowej Genowefy Jaworskiej /członkini sztabu Obwodu Inowrocław AK/ sygn. K-259.

Kiełowniczka Archiwum
H. Marcinkowska
mgr Hanna Marcinkowska

Wiceprezes Zarządu
WZ
prof. Andrzej Tomczak

III/5. Materiały inne - Sadowskie Janina
zam. Kurek

1. Opracowanie na temat Inowrocławia i powiatu w okresie międzywojennym i w a) okresie okupacji, ręk. oryg. wraz z uwagami E. Zawackiej na temat opracowania, ręk. kop. k. 9 s. 1-16
2. Opracowanie „Uczestnictwo kobiet inowrocławskich b) w walce podziemnej z okupantem w latach 1939-1945, mpis k. 24 s. 1-24 (osobne paginy)
3. Złączenie: 1) mapa Kraju Warty 1) (Reichsgau Wartheland) - światłokop; k. 1 s. 25-26
2) mapa pow. Inowrocław - wykonet Jan Ambroziejewski, kopia k. 1 s. 27
4. „Uwagi nasuwające się przy tytaniu opisu uczestnictwa kobiet w ruchu podziemnym Inowrocławia” autorstwa Elżbiety Zawackiej, ręk. kop. k. 1 s. 28
5. Drugi egzemplarz oprac. „Uczestnictwo kobiet...”, zob. jak poz. 2, mpis k. 24 s. 29-53

Powiat Nowocian

Obejmuje zach.-półn. część Kujaw, jest płaską, położoną na półn. i wsch. od Górnej Noteci, poniżej Gopła dochodząc do Wisły na zach. do Torunia. Najwyższy punkt 109,5 m n.p.m., a najniższy 60 m n.p.m.

Ogólna powierzchnia 100 446 ha

Miasto Nowocian tworzy osobny powiat dla siebie, wydzieleny 1.VII.1925 r. Obszar miasta wynosi 9 972 ha

Na terenie powiatu miasteczka:

Kruszwica	—	4 tys. mieszkań.
Gniewkowo	—	ok. 4 " "
Pakosie	—	ok. 4 " "

Powiat wyłącznie rolniczy.

Na pola orne	—	66 000 ha
— łąki	—	6 000 ha
— pastwiska i nieużytki	—	6 000 ha
lasy		19 000 ha
zabudów, ogrody drogi, wody		3 000 ha

Inwentarz żywy:

koni	—	11 566 szt.
bydło	—	32 875 —
świnie	—	32 822 —
owce	—	10 495 —

Administracyjnie powiat podzi-
lony był na 92 obszary dworskie
 oraz 97 gmin.

W powiecie znajdowało się 6 wójtostw.
 3 Nadleśnictwa.

Skółek Rolniczych w powiecie było
 23 z 1112 członkami.

Włościanie na terenie pow. gospodarstw
 pomiędzy dziećmi nie dzielili.

Dzieciencił gospodarstwo kasyceraj
 najmłodszy syn.

Instytucje banki:

Bank Ludowy

— Rolnika

— Pabli, oddział Nowosolan.

uchlebaly kredytów włościanom.

Przemysł i handel

Cukrownie: Janikowo od 1875 r.

Matwy od 1880 r.

Wierchoszaniec od 1880 r.

Pakosé — od 1880 r.
Fucino — od 1883 r.

F-ka Cykorii „Franka“ Frowceian.

Państw. Żupa Solna Frow. - od 1875 r., na
dalsz produkcja od 500 g

Soclonia „Solway“ - Mętny (jedna
z najwiekszych w Europie)

15 młynów parowych
4 tartaki

10 młeczarni

Willa przy maszyn rolniczych

Steta Steta „Frena“ - Frow.

Ludność 39, Frowocia 40 520 miesz.

z mniejszością 2,5% Niemców (356 os.)

178 rodzin żydowskich,

Lechocowisko czynne przedsiębior.

Zawody wodociągowe w Trzaskach
(5 km od miasta) - dł. sieci wodociąg.
wynosi 40 km. ~~ca~~

Elektrownia od 1908 r. o mocy 850 kW.

4.
Gazownia 1903r. produkowała
ok 1 miliona m³ gazu,
2 -- kg. koksu

130 tys. kg. smoly

40 tys. kg. amoniaku

19 tys. kg. benzolu

dł. sieci gazowej - 24 km.

Przebieg miejska od 1880r.
Strasie Poranna.

Spital pow. w Trow. .

-- Stasy Chor. w Gniewkowie.

Inspektorat Mh. - Trowocian.

70 szkół w pow. : Miasto

34 jednoklas.

2 licea ogólnoklas.

16 dwuklas.

1 szk. Handl.

12 trzyklas.

1 " Gospod. i Dietet.

4 czteroklas.

1 seminarium naucz.

2 pięcioklas.

1 szk. Rolnicza

1 sześcioklas.

3 szk. podstawowe

1 siedmioklas.

1 ćwiczeniówka.

2 szk. wieczorowe.

Biblioteka w mieście Trow. Cyf. dud. około 3 tys. tom.

300 os. wypożycze. Pryw. Bibl. np. Księgarnia

Knast, około 200 os. wypoż. i inne.

Liczne wieczornice, akademie, imprezy, odczyty,
teatr amat., koncerty i manifestacje.

Teatr zdroj 2 x w tyg. Bydgoszcz lub Toruń.

4 kinoteatry.

Organizacje kobiece w pow. i mieście

Sokół — Towarzystwo Gimnast.

F. H. P. —

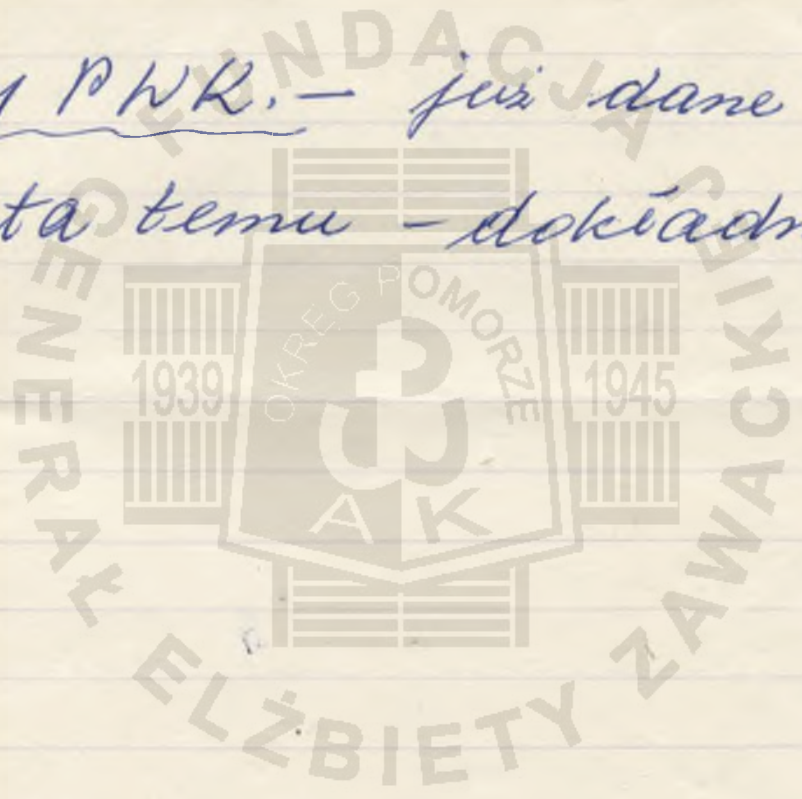
P W K. —

Strzele —

Młode Polki — Stowarz. katol.

O pracy P W K. — już dane wystano

2 lata temu — dokładnie.

Do Rejitzungstering Hohensalza materoty
nastepnyje pomyty:

- 1. Gurotoŭaw ✓ - Hohensalza
- 2. Stribin ✓ Altburgund
- 3. Wjagrowiec Eichenbrück
- 4. Linn Dietfurt
- 5. Gniexno Gnesen
- 6. Mogilno Mogilno
- 7. Konin Konin
- 8. Aleksandrow ✓ Hermannsbad
- 9. Koto Wartbrücken
- 10. Ktoŭawek ✓ Kestau
- 11. Kutno Kutno
- 12. Gostynin Waldrode

Ortsverzeichnis
des Reichsgaues
Wartheland
Hjgd. NS Gauverlag
und Druckerei
Wartheland gMBH
Posen
Stand vom 1. Oktober 1941

Okupacja.

Miasto zostało zajęte przez oddziały Hitlera w piątek, dn. 8. IX. 1939 r. w godz. popołudniowej i nocnych.

Zajęcie poprzedziło bombardowanie miasta z powietrza już od 3. IX. 39. godz. 8 rano - eskadry bombowców rzuciły bomby na dworzec kolej, korony 59 pułku piech. w. l. h. p., na ul. Dworkowa, na garżonis przy ul. Lucjana Gwabskiego i barach zamieszkały przez bezrobotnych. Zginęło 11 osób cywilnych, a kilka zostało ciężko rannych.

W następnych dniach bombardowano gmachy urzędniczości publicznej:

Garżonis, Elektrownia, Szpital i w pobliżu majątek Truskawiec - kilka osób zginęło.

„Luftwaffe” bombardowała i ostrzeliwała z broni powietrznej uchodźców na trasie bydgoskiej w pobliżu Inow.

Zginęło tam 50 osób ludności cywilnej, i to: dzieci, kobiety i mężczyźni, 3 rannych żołnierzy. Kilkadziesiąt osób rannych.

Oddz. Polesie w marszu i na postojach były bombardowane.

Władze miejskie opuściły miasto 4. IX, udając się do Chetma Lebelka.

Starosta Byrzycki ^{Indrak} (Muzycyha) wraz z wódcą w miesiąc. Część mieszkanców opuściło miasto kierując się ku b-wie.

Straż porządkowa pełniła Oddz. Przymosobienia wojshowego oraz straż Obywatelska.

7. IX. przez Inowr. przeszły liczne, ostatnie Oddz. wojsh. polskiego pod dow. ppłk. b. Majewskiego. Były one silnie ostrzeliwane przez dywersantów niemieckich, którzy z ukrycia nekali i mieszkanców miasta.

W opuszczonym mieście rano 8. IX, władze objęły straż Obywatel. (ok. 100 os.), rekrutująca się z młodzieży z H. P., Przym. Wojshow., Powstanców Wlkp. oraz kilku żołnierzy. Uzbrojenie ich: kilka ręcznej broni maszyn. oraz granaty.

W południe z Inowcem rozpoczęła się strzelanina - to Oddz. Wopl. pol. ostrzeliwaly tyraliere niemieckie i auto pancerne, zbliżajace się do miasta od str. Bydgoszcz. Po południu, pod ostrzałem auta pancerne

98

nie dotarły do śródmieścia, ale z gniazdo oporu przy Hotelu Pasta (ob. Hotel Centralny) - wycofały się do Dworca.

W psu. Wydziałowej było 2-gie gniazdo oporu - o godz. 16.00 od Str. Dworca i od Str. Palisady - Niemcy ponownie zaatakowali miasto przy pomocy broni pancernej 337 Niem. pułk. piech. pod dow. Oberstleutnanta Arnolta - do późnego wieczora opanował całe miasto. Szuk. Wydziałowa spłonęła.

9. IX. również Apteka pod Orłem przy Rybku spłonęła, bo tam było 3-cie gniazdo oporu.

Od tej chwili dla ludności polskiej miasta i pow. nastąpił okres męczeński - zastosowano bowiem brutalny terror.

Wehrmacht pod przewodnictwem miejscowych Volksdeutscherów dokonywało rewizji w mieszk. prywatnych i około 2 tys. mężczyzn znalazło się na dziedzińcu 59 p.p. - po przesłuchaniu - kito po gionach - 200 internowano i osadzono w areszcie - i przez 4 dni bez jedzenia reszta zwolniono.

12. IX. - afisze oznajmiły stawienie się Polaków od 17 lat do 46 na Radionie Miejskim. Stawilo się 2000 osób. Po dodatkowym przesłuchaniu reszta zwolniono

no, a dużo cież pod eshorto zatado-
wano na samochody ciężarowe i wy-
wieziono w lasy gniewkowskie, gdzie
ich stracono.

Cież zatrzymanych w Koszarach podda-
wani byli ustawicznemu mgłsdowi,
po których wysegregowano kilka osób
- wiewcami i nad ranem każdego dnia
oddywały się egzekucję. Zwłoki wywożono
i zakopywano w rowach.

To samo działo się i w powiecie.

Od 21. X 39. funkcję nad miastem
sprawował nadburmistrz Hans Hue-
benett, a jego następcę zostali Volksdeutsch
dr. Walter Radetski.

Huebenett, jako fanatyczny zwolennik
Hitlera i wrót NSDAP - zwracał się
nad ludnością polską.

Na jego rozkaz wywieziono dużo uwięzion
na roboty do Prusy - oraz bicia Polaków
dn. 24. X. 40., gdy wacali z Kosiółka.

Zatężenie Hitlera zostało wykonane,
całkowite zniszczenie Żydów, a Polaków
zniszczony drogą biologiczną i fizyczną, stawa-
riając br. niechne warunki egzystencji.

Miasto, jak i powiat zostało przytoczone
do Prus jako Przej Tarty (Wartegau), więc
konfiskowano Polakom prywatną włas-
ność nieruchomą i ruchomą, porzawia-

10
11

no mieszkań przez wyprzedanie, roz-
dzielano rodziny i wysyłano do roboty.
Młodziestwo Polakom zawierać nie było
można.

We wrześniu 1939 r. wydano rozporządzenie
o oddaniu broni, radioodbiorników, mun-
durów wojsk., organizacyjnych i zawodowych
oraz Skom. Wojsk. rozpróżła rekwizycje du-
żej ilości bielizny pościelowej i remiików
w ludności polskiej.

Nauczyciel(ka) musieli nosować koryta -
we w koszarach, a nauczyciele rozkucali
mierkuse w stajniach kociar.

21. XI. 1939 r. weszano do starostwa księży,
adwokatów, lekarzy, księży, kupców,
(znaczących), nauczycielstwo, gdzie ich
aresztowano i osadzono w więzieniu, a
księży wywieziono do "Grupy" pow. Świecie.

7 dnia 22/11. X. 39 r. odbyła się egzy-
kucja w więzieniu zwana "Krwawa nie-
chilla".

W więzieniu wówczas przebywało ok. 300 os.
Otton Krystian Hirschfeld był komisa-
rycznym starostą pow. inowrocławskiego,
a jednocześnie Sturmbarinführerem SS.
Egzykucja odbywała się na wewnętrznym
podwórku więzienia i na schodach przy
ul. Karłowicza 46 przy ścianie pałacu.

Pracę z pomocnikami morderca Pola-

ków. zmuszając nas reprezentować nad nimi.
 Zastrelono i zamaskowano 56 osób,
 1 nauczyciela zraniono, 30 osób przed
 zwolnieniem kito (15, 20, 30 lub 50 razy)
 3 nauczycieli zwolniono w kielixnie.
 W poniedz. 23 - X, zwłokę maha brygnie
 zamaskowanych ofiar pochowano w ro-
 wach precinlotn, za wiszeniem. (Za
 ten wyczyn starosta zostal usunisty ze
 swego stanowiska i wywieziony przez
 wptdxiomloni) sgd w Poznaniu na 15 lat skazany.)
 Ochoxy pracy dla ludn. zgdowstlicy w pow.
 inowr. znajdowaty nas w familowicie
 od XI. 40r. - III. 44r. - 300 ludzi
 W Kruszwicy od 3. XI. 42r. - 27. IV. 43r.
 - 120 ludzi.

W 1940r. przy wjechcie do miasta,
 hitlerowcy dmiescili napis „miasto wolne
 od zydow”

Wysiedlenie Pol. do Generalnego Gube-
 natoratu.

Do miasta i pow. zaszly naplywac i Pre-
 sdy Niemcy (do Znaw. 1200 osiemn.) oraz
 przesiedlency z Lotwy i Estonii (Balten-
 deutsche) i Schwarzmerdeutsche.

Z koncem listop. 39r. rozpoczta sie akcja
 wyrucania Pol. z glown. ulic, konfis-
 kowano ich mienie i wysiedlali -
 do lutego 40r. z miasta wywieziono

4185 os, a z powiatu 1216 os.
Do 31. XII. 43. wywieziono z pow. 9729 os.

Z Pozn. wywieziono do pracy w Prusach
ok 2400 młodszy i 2900 os. starszych,
z tego zmarło 100 os. z wyczerpania
moralnego i fizycznego

Zacierali ślady Polaków - usuwano
napisy polskie, a miasto nazwano
"Urdeutsche Stadt Hohensalze".

Wszystkie biurowe, księżnice polskie publicznie
palono. Usunięto figury religijne
i pomniki.

Obóz koncentracyjny na "Błoniu".

Szła tam Gestapo po torturowaniu
skazywaną tylko Pol. do obozu miejscowego
na "Błoni". Ażeby było się i tu
bez egzekucji np. zginęła Genowefa

Jaworska, naukow., strzelcy.
Wysyłano do Zabikowa, Wronki, Oświęc-
cimia, Malhausen i t.p.

14 73

Znaczenie pow. i miasta dla Okupanta.

Jako krajina rolnicza - zaplecie dostarczające dużych plonów dla wyżywienia wojska i ludności.

Centralne położenie, dogodnie do chiatań strategicznych, przewozu transportów wojska, broni, żywności.

Miasto br. dr. wsrót kolejowy i szosy. Łącząc wsch. z zach. i półn. z połudn.

W mieście istniało „prawne” biuro likwidacyjne majątków polskich „Reichland”. Przechowywanie ich niemożn.

1939 1945
Kiedy byli zmuszeni do opuszczenia tego terenu w dn. 19-25 stycznia 1945. Chcieli wysadzić wiadukt z zebraną ludnością polską oraz zamkniętych na dziedzińcu w koszarach - więźniów. Mimo nakazu na wiadukt nie stawili się nasi, a w koszarach nie zostali. Do ostatniej chwili twierdzili Niemcy, że „chwilowo” wycofują się z okupowanych terenów, ale znowu powrócą (za kilka dni lub tyg.)

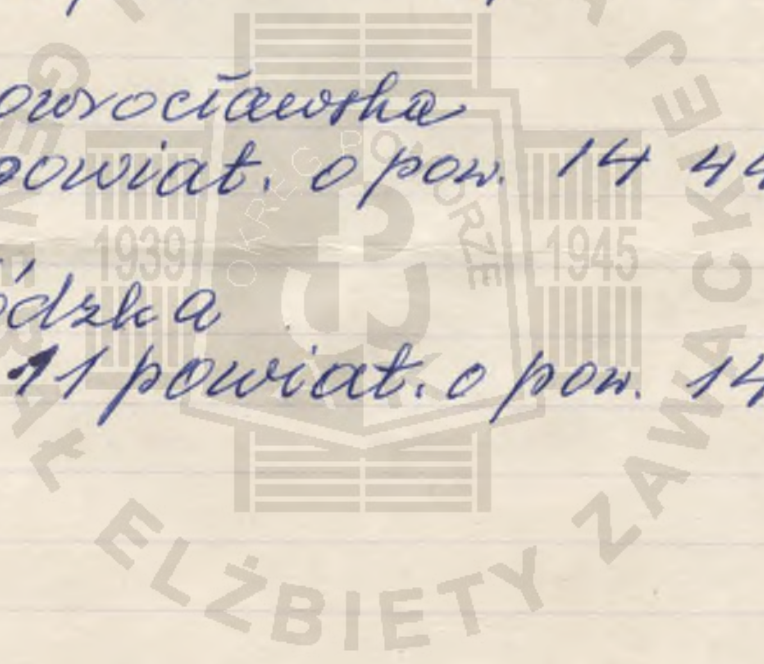

Do „Kraju Karty”

utworzono części wojew. poznańskiego
 - - - - - łódzkiego
 - - - - - pomorskiego

Utworzono 3 regencje :

- 1) reg. poznańska obejmowała
18 powiat. o pow. 15 419, 53 km²
- 2) reg. inowrocławska
15 powiat. o pow. 14 441, 04 km²
jakie
- 3) reg. łódzka
11 powiat. o pow. 14 044, 62 km²

Wprowadzenie
tytuł strony drugiej rat 6 i 7
str 247 9.
247 10

1

**UCZESTNICTWO KOBIEC INOWROCŁAWSKICH W WALCE
PODZIEMNEJ Z OKUPANTEM W LATACH 1939-1945**

PLAN

- CZĘŚĆ I**
1. Cel opracowania
  2. Źródła informacji
  3. Struktura hist. geogr. gosp. społ.-kult. w Inowrocławiu przed II wojną światową
  4. Organizacje sportowe, paramilitarne i społeczne
  5. Działalność organizacji kobiet w czasie kampanii wrześniowej
  6. Okupowanie Kujaw przez hitlerowców
  7. Znaczenie Kujaw dla III Rzeszy
  8. Teror okupantów wobec żywołu polskiego na Kujawach
  9. Walka okupantów z kulturą polską
  10. Metody okupantów mające na celu zdeprawowanie polskich charakterów
- CZĘŚĆ II**
1. Zorganizowana walka podziemna z okupantem
  2. Struktura AK, obsada
  3. Działalność "Szarych Szeregów" w Inowrocławiu
  4. Wojskowa Służba Kobiet w inowrocławskim AK- struktura
  5. Charytatywna działalność WSK
  6. Szkolenie sanitarne, pielęgniarские i wojskowe a WSK
  7. Organizacja tajnego nauczania
  8. Udział harcerek w tajnym nauczaniu
  9. Aresztowania członków AK, egzekucje
- CZĘŚĆ III**
1. Trudności w odtworzeniu ruchu oporu na terenie Inowrocławia

UCZESTNICTWO KOBIET INOWROCLAWSKICH W WALCE
PODZIEMNEJ Z OKUPANTEM W LATACH 1939-1945

CEL OPRACOWANIA

Jedynym celem, jaki przyświecał opracowaniu podanego w tytule historycznego tematu, była narzucająca się z nieodpartą siłą konieczność ocalenia od zapomnienia i zachowania po wsze czasy dla polskich pokoleń obrazów heroicznej walki inowrocławskich kobiet w obronie wolności i niepodległości ojczyznej ziemi, Polski, przed hitlerowskimi okupantami, których potworne zbrodnie nie zdołały osłabić niewieściego męstwa i patriotyzmu.

ZRÓDŁA INFORMACJI

Materiał źródłowy dla zobrazowania tej nierównej walki posiadają relacje jej uczestniczek w osobach: Jadwigi SADOWSKIEJ-ROBAK i Janiny SADOWSKIEJ - KUREK a następnie świadków i ofiar okrucieństwa okupantów podczas odbywania przez nie kary ciężkiego więzienia najpierw w obozie karno-śledczym na Błoniach w Inowrocławiu a następnie w obozach koncentracyjnych w Rałensbrück i Flossenbürg, skąd dopiero sromotna klęska Niemców i ustanie działań wojennych umożliwiły im powrót do Polski. Również współczesne obszerne publikacje oraz artykuły i reportaże w prasie rzucają snop światła w mroki podziemia, w którym toczyła się bezkompromisowa walka z najeźdźcą.^{1/}

STRUKTURA HIST., GEOGR., GOSP., SPÓŁ.-KULT. W INOWROCLAWIU PRZED
II WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Inowrocław, stary gród polski na Pojezierzu Kujawskim, od początku XIII w. stolica historycznej dzielnicy wyodrębnionego księstwa, zwanego później Ziemią Kujawską, uzyskał w r. 1931 z powrotem znaczenie głównego miasta Kujaw Zach., kraju rdzopścierającego się między górną Notecią, jeziorem Gopłem i Wisłą.

Pod względem ukształtowania pionowego Kujawy nie są krajem urozmaiconym, jest to pozbawiona wzniesień i skupisk leśnych równina,

1/ Bibliografia w załączniku .

pełna wyschłych bagnisk. Urodzajna gleba kujawska /czarnoziem pochodzenia bagiennego/ wydaje bujne plony w postaci wszystkich gatunków zbóż, różnego rodzaju roślin okopowych i innych płodów dla kraju i państwa. Rozwinął się mały przemysł spożywczy, więc Kujawy zachowały znamiona kraju typowo rolniczego i w tym charakterze utrzymały się do wybuchu II wojny światowej.

Ponadto odkrycie bogatych złóż soli kamiennej pod miastem spowodowało, że Inowrocław począł z czasem nabierać cech miasta górniczego, uzdrowskiego a nawet częściowo przemysłowego / Zakłady Sodowe pod Inowrocławiem/.

Życie kulturalne przedwojennego Inowrocławia , miasta niedużego, tętniło jednak bardzo mocno.^{2/}

ORGANIZACJE SPORTOWE, PARAMILITARNE I SPOŁECZNE

Obok stowarzyszeń krzewiących kulturę narodową istniały organizacje sportowe, paramilitarne i społeczne na terenie Inowrocławia i powiatu. Ich głównym zadaniem było wyrobienie sprawności i tężyzny fizycznej dla celu obronności Polski. Były to m.in. towarzystwo gimnastyczne "Sokół", działająca na terenie miasta i powiatu kobieca organizacja tj. Przynależenie Wojskowe Kobiet, Polski Czerwony Krzyż skupiający młodzież i zasłużonych działaczy społecznych, męskie i żeńskie oddziały ZHP. Były dwie jednostki wojskowe: 4 PAK i 59 PP.

Tak przedstawiało się życie gospodarcze i społ.-kulturalne w Inowrocławiu i jego powiatach, gdy 1 września 1939r. wtargnęły w granice Polski armie niemieckie, niespodziewanie , bez wypowiedzenia wojny przez III Rzeszę.

DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACJI KOBIET W CZASIE KAMPANII WRZEŚNIOWEJ

Uderzenie Niemców na Polskę, ich błyskawiczne posuwanie się w głąb kraju, postawiły w stan pogotowia nie tylko Straż Obywatelską^{3/} powołaną dnia 4 września 1939r. ale również organizacje kobiece.

2/ w załączniku krótkie omówienie spraw gosp.i społ.-kult.

3/ Edw.Serwański "Wielkopolska w cieniu słońca" - str.30
w załączniku fragment z publikacji.

Od pierwszego dnia września miejscowe Koło lokalne PWK podjęło ożywioną działalność jako wojskowa służba pomocnicza Kobiet organizując Pogotowie Społeczne Kobiet, kierowane przez Helenę Miszewską i Helenę Tokarską.

Siedzibą powstałego Komitetu był lokal w domu przy rogu ulicy Królowej Jadwigi i ul. Narutowicza /obecnie lokal zajmuje PTTK/. Praca Komitetu polegała na pomocy uchodźcom z Pomorza oraz biednej ludności z miasta. Uruchomiono w różnych punktach miasta stacje zbiorowego żywienia i schroniska noclegowe.

Były to:

1. Kuchnia w świetlicy kolejowej /ul. Magazynowa/ pod opieką Heleny Smoczkiwicz i Trapały;
2. Kuchnia polowa w parku za teatrem pod opieką Ferdynandy Jackowskiej;
3. Schronisko dla bezdomnych dzieci w szkole rolniczej /ul. Studzienna/ - opiekun dyr. Kozakiewicz;
4. Schronisko noclegowe /ul. Narutowicza na przeciw Miejskiej Rady Narodowej/- opiekunka Ferdynanda Jackowska.

Poza tym instruktorki i podinstruktorki PWK pracowały w łączności: jedna grupa obsługiwała łącznicę na poczcie, a druga w Magistracie aż do chwili wkroczenia Niemców.^{5/}

Część członkin PWK, PCK, ZHP podjęła się opieki nad żołnierzami polskimi, którym niosła pomoc w postaci dostarczania suchego prowiantu i posiłków z wymienionych kuchni.

Luźne grupy harcerek pozostałych w mieście roztoczyło opieką ludność i świadczyły jej pomoc usługową, otaczając opieką wychowawczą dzieci, a chorym osobom dostarczały leków i opatrunków. Pomoc w żywnieniu niesły również placówki handlowe w mieście: - sklep masarski Benedykcińskiego przy ul. Królowej Jadwigi i piekarnia Barteckiego przy ul. Królowej Jadwigi całą dobę dostarczały produktów żywnościowych kuchniom, schroniskom i osobom potrzebującym pomocy.^{6/}

4/ Źródło informacji znane autorce

5/ Relacja pisemna Heleny Giełwanowskiej - Drygas

6/ Autorka była świadkiem.

OKUPOWANIE KUJAW PRZEZ HITLEROWCÓW

W dniu 8 września 1939r. niemieckie oddziały wojskowe wkroczyły do Inowrocławia - 337 Pułk Piechoty dowodzony przez oberlentnanta Arndta. Sytuacja w okupowanych Kujawach stała się groźna we wrześniu a jeszcze groźniejsza i bardziej niebezpieczna w październiku, gdy na mocy dekretu Hitlera z dnia 8.X.1939r. " O podziale i zarządzaniu terenów wschodnich" , Kujawy zostały prawnie uznane za część III Rzeszy.^{7/}

ZNACZENIE KUJAW DLA III RZESZY

Położenie geograficzne Kujaw, jego ukształtowanie pionowe i warunki przyrodnicze oraz społeczne miały ważne znaczenie dla okupantów - natury politycznej, wojskowej, ekonomicznej : kraj równy, typowo rolniczy stwarzał niezwykle dogodny teren dla zaprogramowanego już z początkiem okupacji - osadnictwa niemieckiego. Brak gór i skupisk leśnych nie sprzyjał rozwojowi partyzanckiego ruchu oporu, a to z kolei utwierdzało okupantów w poczuciu bezpieczeństwa i wzmogło ich terror w stosunku do miejscowej ludności polskiej. Toteż Inowrocław wraz z powiatem stał się przedmiotem straszliwego prześladowania. Ludność polska przeszkadzała nieprzyjacielowi w realizowaniu jego zaborszych planów. Różnorodność i bogactwo skarbów mineralnych, obfitość płodów rolnych stanowiły depozyt o wielkim znaczeniu dla potencjalnego rozwoju niemieckiego przemysłu chemicznego i spożywczego oraz do podniesienia na wysoki poziom lecznictwa uzdrowiskowego. Te wartości ziemi kujawskiej umieli okupanci ocenić i zastosowali wobec tubylców właściwą swojej strukturze psychicznej praktykę.

TERROR OKUPANTÓW WOBEC ŻYWIÓŁU POLSKIEGO NA KUJAWACH

Prześladowanie Polaków na terenie Inowrocławia i powiatu było wprawdzie tylko fragmentem realizacji ogólnego planu eksterminacji żywołu polskiego w okupowanej Polsce, ale tu uświadomione o znaczeniu Kujaw dla III Rzeszy niemieckie władze wojskowe i policyjne nadały mu swoisty wyraz: zasadniczy problem wyludnienia ziem polskich był tu rozwiązywany błyskawicznie i radykalnie.

7/ Załączona mapa "Kraju Warty"/Warthegau/ podaje podział administracyjny z r.1941 na 3 rejencje: poznańską, łódzką, inowrocławską. Ostatnia z nich obejmuje 12 powiatów wśród nich Inowrocław - Hohensalza.

Nastąpiło masowe wysiedlanie ludności polskiej do Gen.Gubernii, przy czym pozbawiono ją całego pracą nabytego mienia; w ślad za wysiedlaniem szły aresztowania i egzekucje. Akcja eksterminacyjna^{8/} była początkowo żywiołowa, nie usystematyzowana i pozbawiona wszelkich podstaw prawnych.

Wrzesień był okresem, w którym i administracja znajdowała się pod zarządem wojskowym /Wehrmachtu/. Przykładem żywiołowej akcji niszczyielskiej Wehrmachtu było masowe aresztowanie mężczyzn następnego dnia po wkroczeniu oddziałów wojska niemieckiego do Inowrocławia, tj.dnia 8 września 1939r.^{8/} Przykładem zbrodniczej samowoli był również mord dokonany na więźniach w więzieniu inowrocławskim dnia 22 października 1939r.^{9/}

WALKA OKUPANTÓW Z KULTURĄ POLSKĄ

Równoległe z akcją wyludnienia terenów kujawskich prowadzili okupanci walkę z kulturą polską. Z niesłychanym fanatyzmem usiłowali zatrzeć wszelkie jej ślady: zniszczeniu uległy biblioteki miejskie i księgozbiory prywatne; zamknięto szkoły polskie, zakazano używać języka polskiego, opornych karano biciem i aresztowaniem. Walka z używaniem języka polskiego trwała do końca wojny. Odbywała się ona w całym "Kraju Warty". O postawie Polaków w tej walce świadczy dokument niemiecki, pismo prezydenta rejencji inowrocławskiej z dnia 15.X.1940r, w którym wyraża on wątpliwość co do celowości zarządzenia zakazującego używania języka polskiego, skoro Polacy nie przestrzegają zarządzenia nakazującego im poddawiania Niemców^{10/}. Ten zbrodniczy stosunek do polskiej kultury był jeszcze wspomagany przez planową germanizację - zmuszanie Polaków do deklarowania się do przynależności narodowej niemieckiej na różnego rodzaju tzw. Volkslistach. Opór ludności cywilnej przejawiał się w bojkotowaniu obu wspomnianych zarządzeń.

METODY OKUPANTÓW MAJĄC NA CELU ZDEPRAWOWANIE POLSKICH CHARAKTERÓW

Hitlerowcy sięgnęli po najgroźniejszą broń w walce z Polakami a zarazem tak dogłębnie ich charakteryzującą - po broń dla zniszczenia ducha polskiego.

8/ W zał.fragment z publikacji E.Serwańskiego "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.30

9/ W zał.streszczone 2 fragm.z czasop.Magazyn "Pomorze" rok XVI nr 10/328/ str.2

10/ E.Serwanski "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.230³⁹

Usiłowali zabić w narodzie polskim poczucie godności osobistej, wytworzyć w nim świadomość niższości rasowej i kulturalnej; stłumić w zarodku męstwo i patriotyzm - wartości tak silnie promieniujących z duszy polskich kobiet. Tkwiło w tej metodzie dążenie do przygotowania z pozostawionych na terenie kujaw polaków - niewolników zdolnych tylko do pracy fizycznej dla "narodu panów"¹¹

Służyły do tego celu środki stosowane w tresurze, tj. działające tylko na instynkt strachu. Były to :nocne rewizje, tajemnicze aresztowania, publiczne czynne znieważanie polaków, zakaz korzystania z piękna przyrody w parku zdrojowym, z imprez kulturalnych itp.

ZORGANIZOWANA WALKA PODZIEMNA Z OKUPANTEM

Akty straszliwego terroru, próby zastraszania i zdemoralizowania ludności polskiej, nie przyniosły zamierzonego przez okupantów efektu.

W inowrocławiu i powiecie zajęła ona postawę zdecydowanej, nieugiętej woli walki z pajeżdźcą. Powstało zakonspirowane życie polityczne i walka podziemna. Już pod koniec października 1939r. działał ośrodek ruchu operu "Ojczyzna", mający swe centrum w Poznaniu.^{12/}

W roku 1940 powstał w Inowrocławiu Związek Walki Zbrojnej, organizacja, która w lutym 1942r. przemianowała się na Armię Krajową i która była czynna do końca wojny. Jako kryptonimu dla AK używano w Inowrocławiu także nazwy Polski Związek Powstańczy /PZP/. Równocześnie powstała inna organizacja podziemna: Polska Armia Powstańcza /ze zmienioną później nazwą Polska Armia Podziemna.^{13/}

STRUKTURA AK, OBSADA

Inowrocław w strukturze AK stanowił obwód Okręgu Pomorskiego AK i należała najpierw do inspektoratu toruńskiego a później, po reorganizacji w 1943r. do inspektoratu Włocławek- pod Okręg Południowy.

11/ E.Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.46

12/ Relacja ustna Ferdynandy Jackowskiej oraz E.Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str. 408

13/ Ustne informacje członków organizacji.

Konspiracja inowrocławska miała powiązanie i kontakty z Poznaniem później z Toruniem. Trudno ustalić liczbę członków i obsadę personalną organizacji konspiracyjnych. Bezpośrednim dowodem działalności jej, walki podziemnej jest dokument niemiecki w postaci zdjęcia aresztowanych członków AK i PAP .^{14/}

Poważne funkcje w AK pełnili wykazani w załączonym zdjęciu członkowie - część obsady personalnej obu organizacji.

Kierownicze funkcje w AK pełnił Bronisław Sadowski ^{15/} do dnia 26.X.1943r. tj do dnia aresztowania.

Wiosną 1941 roku rozpoczęły działalność konspiracyjną Jadwiga Sadowska - Robak i Janina Sadowska -Kurek w ZWZ-AK później w referacie WSK.^{16/}

Przynależność do zakonspirowanej organizacji nakładała obowiązek na obie siostry, który sprowadzał się do użyczania pomocy w kontaktach akowców z sobą, organizowania noclegów konspiratorom przybyłym z innych miejscowości u siebie a w razie potrzeby w innych domach u rodzin zaufanych, wtajemniczonych, sympatyzujących z ruchem oporu. Obie łączniczki przносиły informacje pod wskazane adresy.

Niezależnie od swej pracy w charakterze łączniczek zaczęły działać w WSK. W pracy AK była również czynna Leonarda Mazur - Staniszevska, prawdopodobnie jako łączniczka.

DZIAŁALNOŚĆ "SZARYCH SZEREGÓW" W INOWROCŁAWIU

Na terenie Inowrocławia działała również, ale dopiero od roku 1943 jednostka organizacyjna "Szare szeregi", wchodziła ona w skład Chorągwi Wielkopolski i według danych Głównej Kwatery "Szarych szeregów", "Pasieki", do jednostki tej należało 50 osób^{17/}

-
- 14/ Załącznik - reprodukcja zdjęcia z albumu gestapowca Schmidta "Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskiej w Polsce oraz "Ruch oporu na Pomorzu Gdańskim 1939-1945"/ str.141 K.Ciechanowski.
  - 15/ Bronisław Sadowski ur.1911r.mgr ppor rez.59pp,uczestnik Kampanii Wrześniowej w Armii Pomorze.Z ramienia emisariusza Biura Za w 1942r został utworzony zespół organizacyjny jako zastępczy aparat samorządowy i administracji państwowej na szczeblu urzędu wojewódzkiego z siedzibą w Inowrocławiu pod kierownictwem "Bronka" - z wielkim prawdopodobieństwem Bronisławowi Sadowskiemu, Serwoński, "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.359
  - 16/ Wprowadzone przez brata Bronisława Sadowskiego
  - 17/ Instytut Historii PAN archiwum im.Florigana Marcinkowskiego IV t.I rok oraz E.Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.371

WOJSKOWA SŁUŻBA KOBIET w Inowrocławiu AK, struktura

W ramach AK działał wydzielony pod pewnym względem pion kobiecy - Wojskowa Służba Kobiet.

WSK obejmowała wiele działów pracy m.in.: wywiadowczy, łączności, sanitarny, kwatermistrzowski. Na terenie Inowrocławia czynna była komórka służby sanitarnej WSK, powstała w r. 1942. Kryptonimem lokalnym dla tej komórki była nazwa "Inowrocławskie Koło PCK". Jedną z jego organizatorek była Genowefa Jaworska.

Poza komórką sanitarną czynny był także dział łączności i wywiadu. Helena Giełwanowska - Drygas i Janina Rychłowska otrzymały instrukcję dla zorganizowania kursu łączności od łącznika z Włocławka. Przystąpiły one do werbowania chętnych i zaufanych słuchaczek. Po wsypie komórki PCK w marcu 1944r. w Inowrocławiu, kursu nie uruchomiono.

Helena Giełwanowska - Drygas i Janina Rychłowska pracowały nadal w tym samym kierunku na własną rękę, zbierając dane z terenu dostarczając je konspiracji.^{18/}

Struktura Komendy WSK i obsada personalna nie jest autorce znana dokładnie.

CHARYTATYWNA DZIAŁALNOŚĆ WSK

Działalność członków sekcji sanitarnej WSK ograniczała się początkowo tylko do pracy charytatywnej: niesienia pomocy materialnej i usługowej jeńcom wojennym, więźniom politycznym i ich rodzinom. Przedmiotem szczególnej troski i opieki był obóz karno-śledczy na Błoniach w Inowrocławiu, dokąd szły lekarstwa, odzież, kece, żywność.

SZKOLENIE SANITARNE, PIELEGNIARSKIE I WOJSKOWE W WSK

Z początkiem r. 1943 Komórka sanitarna WSK rozpoczęła akcję szkolenia sanitarnego, pielęgniarskiego i wojskowego. Wykłady wprowadzały zagadnienia pielęgniarstwa, organizacji służby zdrowia, przeprowadzano zajęcia praktyczne i szkolenie wojskowe. Istniały 2 grupy. Uczestniczki grupy I /wyższej/ były przewidziane jako przyszłe, samodzielne organizatorki kursów PCK.

18/ Relacja Heleny Giełwanowskiej - Drygas - znajdują się w archiwum doc. Zawackiej.

Do grupy I należały: Henryka Borszewska, Zofia Belczak, Maria Kopeć Kinga Polak, Stefania Rutkowska, Jadwiga Sadowska, Janina Sadowska.

Stefania Rutkowska i Jadwiga Sadowska były zwolnione od szkolenia sanitarnego, miały obowiązek opieki nad rodzinami aresztowanych.

Do grupy II/niższej/należały: Danuta Bąkowska, Krystyna Derech, Eugenia Jasińska, Stanisława Lutkowska, Ewa Pankau, Anna Pankau, Barbara Polak, Eufemia Wojtalak.

Szkoleniem I grupy kierowała Genowefa Jaworska, II grupa podlegała prawdopodobnie Lenie Grochowskiej.^{19/}

Miejsce wykładów i ćwiczeń I grupy stale zmieniano ze względu na dobro sprawy. Zajęcia II grupy odbywały się w domu rodziny Pankau /ul. Kruśliwiecka, obecnie Nowotki/. Wykłady z zakresu pielęgniarstwa i pierwszej pomocy, prowadziła w tej grupie Eugenia Jasińska pielęgniarka.

ORGANIZACJA TAJNEGO NAUCZANIA

Z inicjatywy Kuratorium Wojennego w Poznaniu /członka E. Serwańskiego/ zostały wprowadzone w sprawę tajnego nauczania 2 osoby w Inowrocławiu: Wysocki /pseud. "Bernard"/ i Ferdynanda Jackowska /pseud. "Wera" nauczycielka/.^{20/}

Wskutek tych kontaktów zostało zorganizowane tajne nauczanie w Inowrocławiu w kompletach uczniowskich dla szkoły podstawowej i w kompletach młodzieżowych jako zespołów uczniowskich odpowiednich klas szkoły średniej. Sami organizatorzy także brali udział w tajnym nauczaniu: Ferdynanda Jackowska "Wera"/pracowała w tajnym szkolnictwie podstawowym, Wysocki /Bernard/- w średnim.

Z inicjatywy Genowefy Jaworskiej tej samej, która pracowała w komórce służby sanitarnej WSK/ uczestniczyły w tajnym nauczaniu na szczeblu szkolnictwa podstawowego 3 członkinie WSK: Henryka Borszewska, Kinga Polak, Janina Sadowska.

W tajnym szkolnictwie średnim pracowali również nauczyciele: Antoni Dziuba/AK/, Rozalia Dziubowa, Leon Kamiński, Zenon Kopeć, Morkowski/AK/, Bronisław Sadowski /AK/.

Nauczyciele uczestniczący w tajnym nauczaniu nie sporządzali żadnej dokumentacji.

19/ Lena Grochowska wczas ostrzeżona uniknęła aresztowania.

20/ Relacja pisemna Ferdynandy Jackowskiej znajduje się w archiwum doc. Zawackiej oraz w publikacji E. Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str. 408

Na lekcjach korzystali z podręczników dla uczniów, które zachowały się u rodzin nie wysiedlonych z mieszkań.

Po ukończeniu wojny przyjmowano uczniów do klas odpowiadających ich przygotowaniu i wiekowi, najczęściej na podstawie opinii pedagogów z tajnego nauczania. Nie decydowała o przyjęciu do szkoły żadna komisja. W roku 1946 powołano w Inspektoracie Szkolnym w Inowrocławiu Komisję Weryfikacyjną, która po zbadaniu całokształtu sprawy tajnego nauczania wydawała poszczególnym nauczycielom zaświadczenie stanowiące podstawę prawną do zaliczenia im czasu pracy w zorganizowanym tajnym nauczaniu do wysługi emerytalnej, m.in. takie zaświadczenie otrzymała Ferdynanda Jackowska /L.dz.89/46/.

UDZIAŁ HARCEREK W TAJNYM NAUCZANIU

W tajnym nauczaniu pomagały również harcerki, zbierały się one konspiracyjnie i na swoich zbiórkach, na zajęciach odczytywały referaty okolicznościowe, urządzały pogadanki informacyjne, recytowały wiersze o treści patriotycznej, uczyły pieśni harcerskich. Akcja wychowawcza inowrocławskich harcerek nie przeszkadzała im w niesieniu pomocy jeńcom wojennym i więźniom w obozach koncentracyjnych.

Patriotyczną i ofiarną postawą wyróżniły się szczególnie harcerki Ferdynanda Jackowska, siostry Kaszakówny, Bronka Marciniak, Maria Giżewska.

ARESZTOWANIA CZŁONKÓW AK , egzekucje

Z powodu dekonspiracji AK i PAP nastąpiły w październiku 1943r. aresztowania ich członków. Dnia 26 października 1943r. zostali aresztowani: Bronisław Sadowski oraz Jadwiga i Janina Sadowskie, którym zarzucano współpracę z organizacją AK / gdy 7 marca 1944r. aresztowano obie grupy członkin WSK, została również ujawniona działalność sióstr Sadowskich w WSK/.

Aresztowania członków AK i PAP w sumie około 200 członków trwały kilka tygodni, przywożono ich także z powiatu, z placówek: Mątwy, Gniewkowo, Kruszewice, Pakości do obozu karno-sledczego Błonie - Inowrocław, gdzie toczyło się śledztwo.

Gdy w styczniu 1944r. przewieziono więźniów do Fortu VII w Poznaniu a następnie do obozu w Żabikowie- śledztwo toczyło

się wówczas w siedzibie gestapo, w Domu Żołnierza w Poznaniu. Aresztowania trwały nadal, Nie znane są dotychczas przyczyny dekonspiracji.

Pod koniec lipca 1944r. została rozstrzelana czołówka AK i PAP w obozie Żabikowo pod Poznaniem. 21/

Reszta uwięzionych została wysłana do obozów koncentracyjnych. Grupę rozstrzelanych stanowiły osoby o wykształceniu średnim i wyższym, posiadający stopnie oficerskie, podoficerskie i podchorążowie.

Na skutek wsypy AK została aresztowana Genowefa Jaworska dnia 6.XII.1943r , w czasie śledztwa była potwornie bita, a chcąc ukryć ważne tajne sprawy podała wykaz uczestniczek WSK jako członków Koła PCK. Broniąc się przed dalszymi dochodzeniami w odniesieniu do AK, zaczęła symulować utratę mowy i bezwład rąk i nóg, co nie przeszkadzało organom śledczym kontynuowania dochodzenia aż do dnia 23 czerwca 1944r. w którym została wywieziona za miasto Inowrocław i tam rozstrzelana.

Drugą ofiarą okrucieństwa hitlerowskiego spośród kobiet stała się Kinga Polak uczestniczka WSK, jako więźniarka nabawiła się w warunkach obozu Błonie-Inowrocław szkarlatyny i zmarła w szpitalu w Strzelnie dnia 8.VI.1944r.

Do obozu koncentracyjnego Ravensbrück a następnie do obozu koncentracyjnego Flossenbrürg zostały wywiezione członkinie WSK: Danuta Bąkowska, Krystyna Derech, Eugenia Jasińska, Maria Kopeć, Anna Pankau, Ewa Pankau, Barbara Polak, Stefania Rutkowska, Jadwiga Sadowska, Janina Sadowska, Eleonora Mazur- Staniszevska.

Wszystkie wymienione osoby przebywały w obozach koncentracyjnych aż do zakończenia działań wojennych.

Reszta działaczek tj. 3 członkinie WSK: Henryka Borszewska, Stanisława Lutkowska i Eufemia Wojtalak otrzymały wyroki Tajnej Policji Państwowej, Oddział Policji Miejskiej Poznań- IVc z dnia 11 maja 1944r. skazujące je na osadzenie w obozie Błonie-Inowrocław do dnia 7.IX.1944r. 22/

21/ Lista ofiar w załączniku.

22/ Oto fragment jednego z wyroków:

"Sie haben sich eines Vergehens gegen die Verordnung uber die Strafrechtspflege gegen Polen vom 4.12.1941 schuldig gemacht, weil Sie an einem Roten-Kreuz-Kursus einer illegalen polnischen Organisation teilgenommen haben.

"Pani dopuściła się wykroczenia przeciwko zarządzeniu o stosowaniu kary przeciw Polakom z 4.12.1941r ponieważ Pani brała udział w kursie Czerwonego Krzyża, nielegalnej polskiej organizacji.

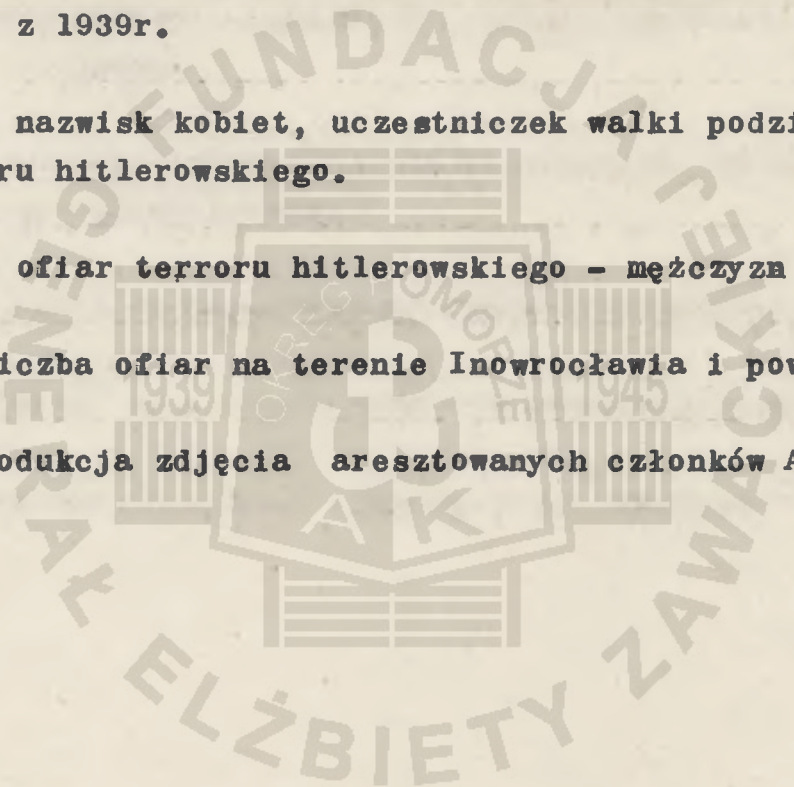
TRUDNOŚCI W ODTWORZENIU RUCHU OPORU NA TERENIE INOWROCŁAWIA

Prawdopodobnie po aresztowaniu w październiku 1943r. członków i członkin AK i PAP - obie organizacje działały do końca wojny, ale w słabszym nasileniu, o którym autorce mało wiadome. Odtworzenie ruchu oporu na terenie Inowrocławia sprawia trudności - są luki i znikome dane, brak dokumentacji, wiele członków zmarło w obozach koncentracyjnych jak i po wojnie. Brak dokładnych informacji sprawia, że nie wszystkie szczegóły są wyjaśnione.

SPIS ZAŁĄCZNIKÓW

- 1. Bibliografia
- 2. Mapa "Kraju Warty" /Warthegan/ obejmująca 3 rejencje: poznańską, łódzką i inowrocławską /o 12 powiatach/.
- 3. Struktura gospodarcza Kujaw i życie społ.-kulturalne w Inowrocławiu przed I wojną światową.
- 4.5.6.7. Pierwsze wydarzenia z czasów okupacji w Inowrocławiu z 1939r.
- 8. Wykaz nazwisk kobiet, uczestniczek walki podziemnej i ofiar terroru hitlerowskiego.
- 9. Lista ofiar terroru hitlerowskiego - mężczyzn .
- 10.11. Liczba ofiar na terenie Inowrocławia i powiatu.
- 12. Reprodukacja zdjęcia aresztowanych członków AK i PAP.

- brak
11 2010
Zif

BIBLIOGRAFIA

PUBLIKACJE:

1. Edward SERWAŃSKI - Wielkopolska w cieniu swastyki
Inst. Wyd. PAX-1970
2. Konrad CIECHANOWSKI - Ruch Oporu na Pomorzu Gdańskim
1939 - 1945
Wydawnictwo Ministerstwa Obrony
Narodowej.
3. Józef ALEKSANDROWICZ - 50 lat działalności Polskiego
Czerwonego Krzyża w Inowrocławiu.
Wyd. Polski Czerwony Krzyż Powiatowy
Oddział w Inowrocławiu

PRASA:

1. Czasopismo: Magazyn "Pomorze" rok XII nr 14/236/
2. Czasopismo: Magazyn "Pomorze" rok XVI nr 10 /328/
3. Czasopismo: Magazyn "Pomorze" rok XII nr 19/241/
4. Jednodniówka Polskiego Związku Zachodniego "Męczeńskim
Szlakiem Kujaw" Inowrocław, dnia 22/23 października 1945r/
5. Robotnik Kujawski Inowrocław, sobota/niedziela dnia 20/21
października 1945r.

**STRUKTURA GOSPODARCZA KUJAW I ŻYCIE SPÓŁ.-KULTURALNE
W INOWROCŁAWIU PRZED II WOJNĄ ŚWIATOWĄ**

Odkrycie złóż soli kamiennej pod Inowrocławiem nastąpiło w I połowie XIX wieku. Był to okres przełomowy dla Inowrocławia. Najgłębsze tj. najstarsze utwory skalne Wału Pomorsko-Kujawskiego dostarczały ze swoich pokładów soli kamiennej, cennego surowca dla przemysłu sodowego. Z kamienia solnego wytwarzano również sól kuchenną w ilości przekraczającej nawet produkcję soli w Wieliczce. Wody solankowe /30%/ o wysokim stężeniu części mineralnych - jodu i bromu rozślawiły z czasem uzdrowisko inowrocławskie nie tylko w Polsce, ale także poza jej granicami. Kamieniołomy wapienne w zachodniej części Kujaw dawały surowiec do produkcji wapna. Z wysokim poziomem hodowli i rolnictwa na żyznym czarnoziemiu Kujawskim łączył się mały przemysł spożywczy /olejarski, młynarski, cukrowniczy/ zaspakajający tylko potrzeby miejscowej ludności, istniała również huta szkła "Irena" i fabryka cykorii "Franka". Mówiono powszechnie o kujawach, że to kraj chleba, soli i cukru.

Inowrocław nie był miastem ludnym ani szeroko rozprzestrzenionym, co znalazło wyraz w żartobliwym miejscowym perzekadle: "Od Basta /hotel/ do Knasta /Księgarnia/ i już koniec miasta". Był jednak pięknie zabudowanym.

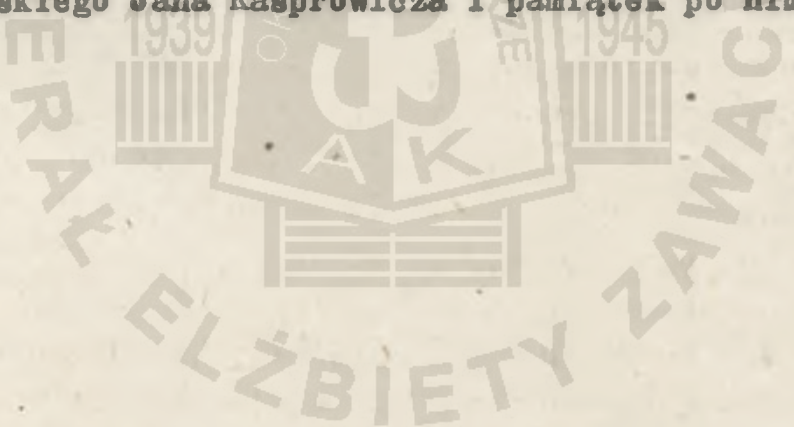
W roku 1939 Inowrocław posiadał zaledwie 30.862 mieszkańców, ale życie kulturalne tego małego skupiska ludzkiego było bujne i rozwinięte. Przejawiało się ono w umiłowaniu książki, w szeroko rozpowszechnionym i stałym czytelnictwie ludności /miasto posiadało 2 biblioteki/ w zainteresowaniach wiedzą młodzieży, absolwentów licznych stosunkowo szkół średnich, w masowym korzystaniu z odczytów, wykładów, przemówień urządzanych przez organizacje oświatowe /miejscowe i zamiejscowe/ a przede wszystkim w uczestniczeniu w imprezach szerzących kult pieśni i muzyki, narodowego tańca. Koncerty orkiestry stale grywającej w parku zdrojowym utwory najznakomitszych kompozytorów minionych epok i współczesnych polskich i obcych artystów światowej sławy, wysoki poziom artystyczny gry - zachwywały nie tylko kuracjuszy, ale ściągaly również do miasta turystów rozmilowanych w pięknie muzyki.

Dwa chóry miejscowe "Halka" i "Szarotka" budziły poczucie piękna i zamiłowanie do śpiewu chóralnego.

Stosunkowo liczne były szkoły średnie: 2 licea ogólnokształcące, szkoły - wydziałowa, dietetyczek, handlowa, rolnicza, żeńskie seminarium nauczycielskie, które wraz z internatem mieściło się w bardzo okazałym 2-piętrowym budynku, a na swoim terenie miało sad, ogród warzywny, boisko, kort tenisowy; 3 szkoły podstawowe, 2 szkoły wieczorowe.

Miasto posiadało gmach teatralny, w którym występowały bardzo często gościnnie zespoły teatralne z Torunia, Poznania, Warszawy i innych miast polskich; poza tym czynne były 5 kin.

Znamiennym rysem kultury społeczeństwa inowrocławskiego był gorący i szczery patriotyzm. Wyrażał się on w umiłowaniu piękna, muzyki, śpiewu i tańca o charakterze narodowym, przede wszystkim jednak w niesłychanie żywym kulcie pamiątek ojcowskich /w Inowrocławiu miejsce konferowania Królowej Jadwigi z Krzyżakami a w Szymborzu miejsce urodzenia wielkiego poety kujawskiego Jana Kasprowicza i pamiątek po nim/.

Załącznik 4:

Edw. Serwański - Wielkopolska w cieniu swastyki, str.30

Cyt.- "W dniu 7 września w trakcie wycofywania się oddziałów wojska polskiego z miasta dywersanci niemieccy zaczęli strzelać do polskich żołnierzy. Straż Obywatelska nie zawiodła i wspomagała ogniem broniących się przed podstępłą napaścią na żołnierzy polskich."

Załącznik 5:

Edw. Serwański - Wielkopolska w cieniu swastyki str.30

Cyt.- "Dnia następnego po wkroczeniu Wehrmachtu do Inowrocławia zaczęła się masowa branka mężczyzn, która objęła ogółem 2 tys. osób. Internowano ich w koszarach. Dzień w dzień przeprowadzano wśród nich selekcje, równocześnie trwały egzekucje. Do dziś nie wiadomo jeszcze, ile osób zginęło. Można było stwierdzić, że przez szereg dni w każdej egzekucji padało co najmniej w 20 ofiar".

Załącznik 6:

Czasopismo: Magazyn "Pomerze" rok XVI nr 10 /328/ str.2

Lirschfeld
Streszczenie- Napadu na więzienie w Inowrocławiu w nocy dn.22 października 1939r. dokonali: starosta inowrocławski Hisseheklol /członek SA w randze Sturmhaupffürera/ i właściciel ziemski pochodzenia niemieckiego, obywatel polski Jahnz, przy czym zamordowali przy pomocy strażników Selbstschutz i policji niem.- 55 więźniów narodowości polskiej i właściciela ziemskiego nazwiskiem Gierkz, Niemca, lojalnego obywatela polskiego.

Zginęli w czasie napadu m.in. Jankowski Apolinary, prezydent miasta Inowrocławia i Kielbasiewicz Stanisław, działacz związków zawodowych.

ODKRYCIE GROBÓW MASOWYCH W INOWROCŁAWIU

fragment artykułu

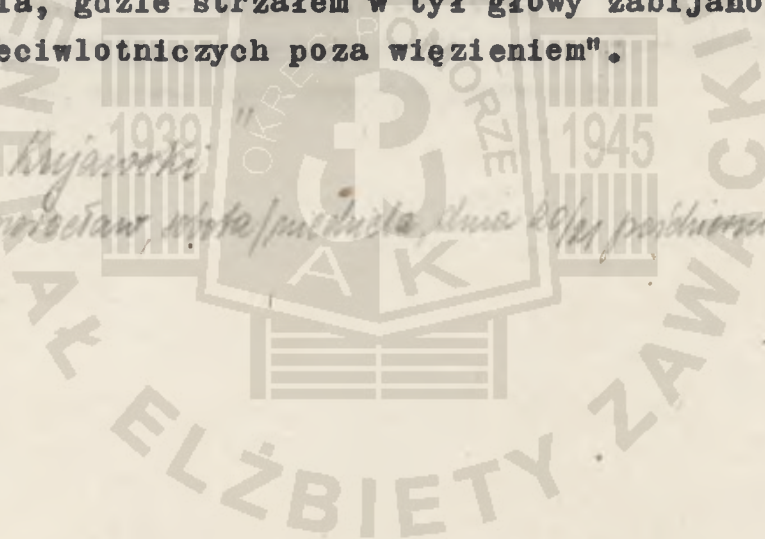
Cytat:

Inowrocław 20.10. W tych dniach natrafiono na polu, za murami więzienia przy ul. Pakoskiej na grób ofiar masowego mordu hitlerowskiego, jaki miał miejsce w nocy z dnia 22-23 października 1939r.

Pamiętnej nocy banda hitlerowców pod komendą miejscowego landrata Hirschfelda i Jahuza z Palczyna po sutej libacji wtargnęła do tutejszego więzienia i w bestialski sposób wymordowała 56 polaków, przebywających tam w charakterze zakładników.

Po nieludzkich torturach ofiary zostały wyprowadzone na dziedzińiec więzienia, gdzie strzałem w tył głowy zabijano, poczym zakopano w rowach przeciwlotniczych poza więzieniem".

Robotnik Kujawski
Nr 150 Inowrocław, wsta/puściła, dnia 20/10 październik 1945 r.
20k I

WYKAZ NAZWISK KOBIET - UCZESTNICZEK WALKI
PODZIEMNEJ I OFIAR TERRORU HITLEROWSKIEGO

1. Genowefa JAWORSKA aresztowana 6.XII.1943r. rozstrzelana 22.VI.1944r. za miastem Inowrocławiem.
2. Maria JAWORSKA /matka Genowefy Jaworskiej/ aresztowana 6.XII.1943r. zmarła dnia 10.XI.1944r. w obozie koncentracyjnym Raxensbrück .
3. Kinga POLAK aresztowana 7.III.1944r. zmarła 8.VI.1944r. w szpitalu w Strzelnie /jako więźniarka/.

WYKAZ NAZWISK KOBIET - UCZESTNICZEK WALKI
PODZIEMNEJ I WIĘZNIAREK W OBOZACH KONCENTRACYJNYCH

1. Danuta BĄKOWSKA obecnie ŁOZOWSKA - Członkini zespołu sanitarnego WSK aresztowana		7.03.1944r.
2. Krystyna Derach obecnie MAYER	-	"- 7.03.1944r.
3. Eugenia Jasińska	-	"- 7.03.1944r.
4. Maria Kopeć obecnie Muczke	-	"- 7.03.1944r.
5. Anna Pankau obecnie Bartz	-	"- 7.03.1944r.
6. Ewa Pankau obecnie Murzyn	-	"- 7.03.1944r.
7. Barbara Polak obecnie Gdula	-	"- 7.03.1944r.
8. Stefania Rutkowska	-	"- 7.03.1944r.
9. Jadwiga Sadowska obecnie Robak	-	"- 26.10.1943r.
10. Janina Sadowska obecnie Kurek	-	"- 26.10.1943r.
11. Eleonora Mazur obecnie Staniszevska - łączniczka		areszt. 3.02.1944r.

Wymienione osoby /w liczbie 11/ po ukończeniu śledztwa w obozie karno-śledczym Błonie - Inowrocław , wywieziono do obozu koncentracyjnego Raxensbrück a następnie do obozu koncentracyjnego Flossenbürg gdzie przebywały aż do ukończenia działań wojennych.

WYKAZ NAZWISK UCZESTNICZEK WALKI PODZIEMNEJ
WIĘZNIAREK OBOZU KARNO-ŚLEDZCZEGO BŁONIE -INOWROCLAW

1. Henryka Borszewska-Lutkowska	}	Członkinie WSK aresztowane
2. Stanisława Lutkowska- Walczak		
3. Eufemia Wojtalak - Kłyńskiuk		
- dnia 7.III.1944r.- zwolnione
- 7.IX.1944r.

LISTA OFIAR TERRORU HITLEROWSKIEGO-MĘZCZYŹNI

1. Kazimierz BOSIACKI

Kazimierz DOMAGALSKI

Antoni DZIUBA

"JANUSZ" = *Ryszard Zygmunt*

LOECZAK

Sylwester KOŁODZIEJCZAK

Janusz KOCZOROWSKI

KRYSIAK *Zygmunt*

Walerian PASZOTA

Stanisław NOWAK

Jan SAŁATA

Bronisła SADOWSKI

"ZBIGNIEW" = *Antoni Dziuba*

Józef BRZYCKI

Marian CZAJKOWSKI

Kazimierz GAJEWSKI

Antoni GAJEWSKI

Franciszek JAMRY

Antoni MOLENDĄ

Antoni PIĄTKOWSKI

Członkowie AK i PAP w Inowrocławiu
aresztowani w październiku - listo-
padzie 1943r.; rozstrzelani pod
koniec lipca 1944r. w Żabikowie
pod Poznaniem
/dokładna lista osób niewiadoma/

2. Władysław MARCINIĄK

Czesław GŁODEK

Maksymilian ŁOŻYŃSKI

Członkowie "Szarych Szeregów"
aresztowani 2.06.1944r.;
rozstrzelani prawdopodobnie
w październiku 1944r. w Żabikowie
pod Poznaniem

Załącznik 10**LICZBA OFIAR NA TERENIE INOWROCŁAWIA
I POWIATU**

Na terenie powiatu inowrocławskiego liczne egzekucje w latach 1940-1945 pozbawiły życie ponad 300 osób

/Mała Encyklopedia Powszechna str. 410/.

W miejscowym obozie Błonie- Inowrocław w latach 1940-1945 zginęło 429 mieszkańców Inowrocławia.

/Mała Encyklopedia Powszechna - str. 410/.

W obozie jenieckim w Mątwach - Inowrocław zginęło około 900 jeńców.

/Mała Encyklopedia Powszechna - str.410/.

"KUJAWY OSKARZAJĄ"

"--- Warto przypomnieć kilka cyfr zapisanych w księgach miasta Inowrocławia w latach 1939-1945 "

Do robót fortyfikacyjnych wywieziono 5.400 obywateli .
Do Rzeszy na roboty wywieziono młodzieży /do 21 lat/ 2.400.
Do Rzeszy na roboty wywieziono starszych 2.900 obywateli.
Wysiedlono do tzw. Generalgouvernement z prawem zabrania ze sobą pakunku wagi 25 kg. - 17.760 obywateli.

Wywieziono do obozów koncentracyjnych 760 obywateli.
Z tej liczby zostało tam zabitych względnie zmarło 465 obywateli.

Wymordowano na miejscu:

na terenie lasów pod Gniewkowem	3.000	obywateli
na terenie lasów pod Kruszwicą	600	obywateli
na terenie miasta Inowrocławia	102	obywateli
na terenie więzienia w Inowrocławiu	88	obywateli

Łączna ilość zamordowanych wynosi 4.365 obywateli t.zn, 9% całej ludności ."

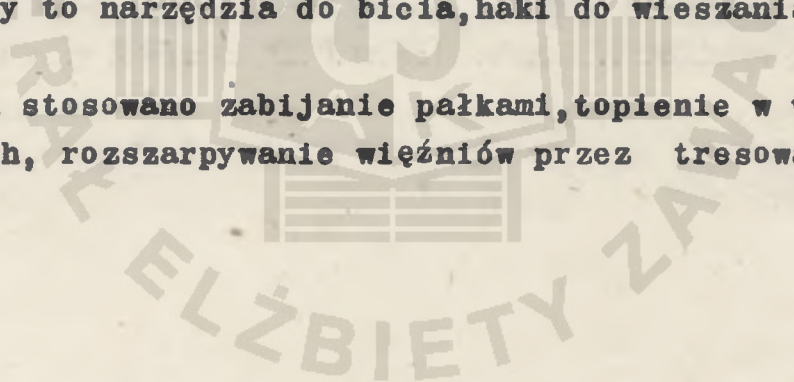
"Męczeńskim Szlakiem Kujaw"

/Jednodniówka Polskiego Związku Zachodniego/

Inowrocław, dnia 22/23 października 1945r.

Pruski podział administracyjny terenów okupowanych- przewidywanych na włączenie do III Rzeszy, nie pokrywał się z podziałem na rejony podległe działaniu organizacji policyjnych i służby bezpieczeństwa, skutkiem czego Rejencja Inowrocławska jako Inspektorat III Selbstschutzu podlegała dowództwo Selbstschutzu w Bydgoszczy /należący do Okręgu Gdańsk - Prusy Zachodnie/, osławionemu z okrucieństwa oficerów SS, Alrenslebenowi. Inspektorem Selbstschutzu w Inowrocławiu został we wrześniu 1939r. również oficer SS Hans Koelzow z uprawnieniami do forswowania wyroków śmierci w trybie doraźnym, z czego skwapliwie i stale korzystał, jak świadczą jego listy wysyłane we wrześniu 1939r. do berlińskich swoich współpracowników w zrzeczeniu inżynierskim. Inowrocław stał się też siedzibą placówki gestapo, które w roku 1940 założyło obóz karny na Błoniach, bo miejscowe więzienie nie mieściło już aresztowanych. Stał się on terenem śledztwa i egzekucji. Kierownictwo obozu miał okrutnik gestapowiec Kampa. Obóz posiadał urządzenia do stosowania tortur podczas przesłuchania. Były to narzędzia do bicia, haki do wieszania, stała szubienica. Poza tym stosowano zabijanie pałkami, topienie w wodzie i nieczystościach, rozszarpywanie więźniów przez tresowane psy.

III / 5.

poz. 3 (1)

mapa Ydrainu k. 15.25-26
Warty (Światokop.)

2. 2.

25-26

Podmiot odpowiedzialny
Kraju Wosty
do Reprodukcyjnej sprawy
z kartki: Ortsverzeichnis des
Reichsgaues Wartheland mit
"Übersichtskarte"

1 Ausgabe Stand vom 1 Oktober
1941 NS-Gauverlag und
Druckerei Wartheland dH B.H. Posen.

Lepr. Jys - Kurck

pa Saclowske - Kuroch

Wielki maszynowiec by przy wytworzeniu
oprac. konstruktorów kobiet w zakresie
podręcznym "Goswostawie"

28
17

pat. -
"Luchian"
str 29

- Brak tytułu i dyspozycji
- trzeba podać źródła opracowania, publikacje
istniejące a w tekście podać odnośniki
- potrzebny mielny arkus powiatu ^{15 punktów}
mielnych powiatów (rejony Kolenaków)
- może warto dać załącznik Wykazujący
o Kobiety ofiary Terrorem oraz Kobiety,
mieszanki walcu podręczny
- Ma być na wstępie trzeba dłużej podać, że
Goswostaw w strukturze P.K. stanowi
obwód Komitetu Wojew. Taworskiego a że
materiał jest naprawy do Podkomisji
po wojnie (ok 1945 r) do komisji historycznej Podkomisji
Polskiej 1939-1945
- może w zakończeniu warto podać, kto w Goswostawie
zapomni o jej historii, zawiera oprac.
(P.K., Z. B. i. i., Komisja Terrorem (H.))
- może warto wspomnieć o innych w P.K.
organizacjach, podręcznych a nie otrzyman
ku do P.K.
- może rozszerzyć P.K. o jej wytworzenie
Kobiet niezapomnianych

2. copy

Muzarowski
mudry 20.6 i 7 Karthe bez tytułu 29

**UCZESTNICTWO Kobiet INOWROCLAWSKICH W WALCE
PODZIEMNEJ Z OKUPANTEM W LATACH 1939-1945**

PLAN

CZĘŚĆ I 1. Cel opracowania

2. Źródła informacji
3. Struktura hist.geogr.gosp.spół.-kult.w Inowrocławiu przed II wojną światową
4. Organizacje sportowe,paramilitarne i społeczne
5. Działalność organizacji kobiet w czasie kampanii wrześniowej
6. Okupowanie Kujaw przez hitlerowców
7. Znaczenie Kujaw dla III Rzeszy
8. Teror okupantów wobec żywołu polskiego na Kujawach
9. Walka okupantów z kulturą polską
10. Metody okupantów mające na celu zdeprawowanie polskich charakterów

CZĘŚĆ II 1. Zorganizowana walka podziemna z okupantem

2. Struktura AK, obsada
3. Działalność "Szarych Szeregów" w Inowrocławiu
4. Wojskowa Służba Kobiet w inowrocławskim AK- struktura
5. Charytatywna działalność WSK
6. Szkolenie sanitarne,pielęgniarskie i wojskowe a WSK
7. Organizacja tajnego nauczania
8. Udział harcerek w tajnym nauczaniu
9. Aresztowania członków AK, egzekucje

CZĘŚĆ III 1. Trudności w odtworzeniu ruchu oporu na terenie Inowrocławia

Zob. uwagi E. Zawackiej
w sprawie...
S. 28
Zob. także...
Zadania...
Jest

UCZESTNICTWO KOBIEC INOWROCLAWSKICH W WALCE
PODZIEMNEJ Z OKUPANTEM W LATACH 1939-1945

CEL OPRACOWANIA

Jedynym celem, jaki przyświecał opracowaniu podanego w tytule historycznego tematu, była narzucająca się z nieodpuszczalną siłą konieczność ocalenia od zapomnienia i zachowania po wsze czasy dla polskich pokoleń obrazów heroicznej walki inowrocławskich kobiet w obronie wolności i niepodległości ojczyznej ziemi, Polski, przed hitlerowskimi okupantami, których potworne zbrodnie nie zdołały osłabić niewieściego męstwa i patriotyzmu.

ZRÓDŁA INFORMACJI

Materiał źródłowy dla zobrazowania tej nierównej walki posiadają relacje jej uczestniczek w osobach: Jadwigi SADOWSKIEJ-ROBAK i Janiny SADOWSKIEJ - KUREK a następnie świadków i ofiar okrucieństwa okupantów podczas odbywania przez nie kary ciężkiego więzienia najpierw w obozie karno-śledczym na Błoniach w Inowrocławiu a następnie w obozach koncentracyjnych w Raren^rsbrück i Floßsenbürg, skąd dopiero sromotna klęska Niemców i ustanie działań wojennych umożliwiły im powrót do Polski. Również współczesne obszerne publikacje oraz artykuły i reportaże w prasie rzucają snop światła w mroki podziemia, w którym toczyła się bezkompromisowa walka z najeźdźcą.^{1/}

STRUKTURA HIST., GEOGR., GOSP., SPÓŁ.-KULT. W INOWROCLAWIU PRZED
II WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Inowrocław, stary gród polski na Pojezierzu Kujawskim, od początku XIII w. stolica historycznej dzielnicy wyodrębnionego księstwa, zwanego później Ziemią Kujawską, uzyskał w r. 1931 z powrotem znaczenie głównego miasta Kujaw Zach., kraju różnopościerającego się między górną Notecią, jeziorem Gopłem i Wisłą. Pod względem ukształtowania pionowego Kujawy nie są krajem urozmaiconym, jest to pozbawiona wzniesień i skupisk leśnych równina,

1/ Bibliografia w załączniku .

pełna wyschłych bagnisk. Urodzajna gleba kujawska /czarnoziem pochodzenia bagiennego/ wydaje bujne plony w postaci wszystkich gatunków zbóż, różnego rodzaju roślin okopowych i innych płodów dla kraju i państwa. Rozwinął się mały przemysł spożywczy, więc Kujawy zachowały znamiona kraju typowo rolniczego i w tym charakterze utrzymały się do wybuchu II wojny światowej.

Ponadto odkrycie bogatych złóż soli kamiennej pod miastem spowodowało, że Inowrocław począł z czasem nabierać cech miasta górniczego, uzdrowskiego a nawet częściowo przemysłowego / Zakłady Sodowe pod Inowrocławiem/.

Życie kulturalne przedwojennego Inowrocławia , miasta niedużego, tętniło jednak bardzo mocno.^{2/}

ORGANIZACJE SPORTOWE, PARAMILITARNE I SPOŁECZNE

Obok stowarzyszeń krzewiących kulturę narodową istniały organizacje sportowe, paramilitarne i społeczne na terenie Inowrocławia i powiatu. Ich głównym zadaniem było wyrobienie sprawności i tężyzny fizycznej dla celu obronności Polski. Były to m.in. towarzystwo gimnastyczne "Sokół", działająca na terenie miasta i powiatu kobieca organizacja tj. Przystosowanie Wojskowe Kobiet Polski Czerwony Krzyż skupiający młodzież i zasłużonych działaczy społecznych, męskie i żeńskie oddziały ZHP. Były dwie jednostki wojskowe: 4 PKL i 59 PP.

Tak przedstawiało się życie gospodarcze i społ.-kulturalne w Inowrocławiu i jego powiatach, gdy 1 września 1939r. wtargnęły w granice Polski armie niemieckie, niespodziewanie ,bez wypowiedzenia wojny przez III Rzeszę.

DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACJI KOBIET W CZASIE KAMPANII WRZEŚNIOWEJ

Uderzenie Niemców na Polskę, ich błyskawiczne posuwanie się w głąb kraju, postawiły w stan pogotowia nie tylko Straż Obywatelską ^{3/} powołaną dnia 4 września 1939r. ale również organizacje kobiece.

2/ w załączniku krótkie omówienie spraw gosp.i społ.-kult.

3/ Edw. Serwański "Wielkopolska w cieniu stastyki - str.30 w załączniku ^{podany} fragment z publikacji.

Od pierwszego dnia września miejscowe Koło lokalne PWK podjęło ożywioną działalność jako wojskowa służba pomocnicza Kobiet organizując Pogotowie Społeczne Kobiet, kierowane przez Helenę Miszewską i Helenę Tokarską.

Siedzibą powstałego Komitetu był lokal w domu przy rogu ulicy Królowej Jadwigi i ul. Narutowicza /obecnie lokal zajmuje PTTK/. Praca Komitetu polegała na pomocy uchodźcom z Pomorza oraz biednej ludności z miasta. Uruchomiono w różnych punktach miasta stacje zbiorowego żywienia i schroniska noclegowe.

Były to:

1. Kuchnia w świetlicy kolejowej /ul. Magazynowa/ pod opieką Heleny Smoczkiwicz i Trapały;
2. Kuchnia polowa w parku za teatrem pod opieką Ferdynandy Jackowskiej;
3. Schronisko dla bezdomnych dzieci w szkole rolniczej /ul. Studzienna/ - opiekun dyr. Kozakiewicz;
4. Schronisko noclegowe /ul. Narutowicza na przeciw Miejskiej Rady Narodowej/- opiekunka Ferdynanda Jackowska.

Poza tym instruktorki i podinstruktorki PWK pracowały w łączności: jedna grupa obsługiwała łącznicę na poczcie, a druga w Magistracie aż do chwili wkroczenia Niemców.^{5/}

Część członkin PWK, PCK, ZHP podjęła się opieki nad żołnierzami polskimi, którym niosła pomoc w postaci dostarczania suchego prowiantu i posiłków z wymienionych kuchni.

Luźne grupy harcerek pozostałych w mieście roztoczyło opieką ludność i świadczyły jej pomoc usługową, otaczając opieką wychowawczą dzieci, a chorym osobom dostarczały leków i opatrunków. Pomoc w żywnieniu niosły również placówki handlowe w mieście - sklep masarski Benedyckińskiego przy ul. Królowej Jadwigi i piekarnia Bardeckiego przy ul. Królowej Jadwigi całą dobę dostarczały produktów żywnościowych kuchniom, schroniskom i osobom potrzebującym pomocy.^{6/}

4/ Źródło informacji znane autorce

5/ Relacja pisemna Heleny Gielwanowskiej - Drygas

6/ Autorka była świadkiem.

OKUPOWANIE KUJAW PRZEZ HITLEROWCÓW

W dniu 8 września 1939r. niemieckie oddziały wojskowe wkroczyły do Inowrocławia - 337 Pułk Piechoty dowodzony przez oberlentnanta Arndta. Sytuacja w okupowanych Kujawach stała się groźna we wrześniu a jeszcze groźniejsza i bardziej niebezpieczna w październiku, gdy na mocy dekretu Hitlera z dnia 8.X.1939r. " O podziale i zarządzaniu terenów wschodnich" , Kujawy zostały prawnie uznane za część III Rzeszy.^{7/}

ZNACZENIE KUJAW DLA III RZESZY

Położenie geograficzne Kujaw, jego ukształtowanie pionowe i warunki przyrodnicze oraz społeczne miały ważne znaczenie dla okupantów - natury politycznej, wojskowej, ekonomicznej : kraj równy, typowo rolniczy stwarzał niezwykle dogodny teren dla zaprogramowanego już z początkiem okupacji - osadnictwa niemieckiego. Brak gór i skupisk leśnych nie sprzyjał rozwojowi partyzanckiego ruchu oporu, a to z kolei utwierdzało okupantów w poczuciu bezpieczeństwa i wzmogło ich terror w stosunku do miejscowej ludności polskiej. Toteż Inowrocław wraz z powiatem stał się przedmiotem straszliwego prześladowania. Ludność polska przeszkadzała nieprzyjacielowi w realizowaniu jego zaborczych planów. Różnorodność i bogactwo skarbów mineralnych, obfitość płodów rolnych stanowiły depozyt o wielkim znaczeniu dla potencjalnego rozwoju niemieckiego przemysłu chemicznego i spożywczego oraz do podniesienia na wysoki poziom lecznictwa uzdrowiskowego. Te wartości ziemi kujawskiej umieli okupanci ocenić i zastosowali wobec tubylców właściwą swojej strukturze psychicznej praktykę.

TERROR OKUPANTÓW WOBEC ŻYWIÓŁU POLSKIEGO NA KUJAWACH

Prześladowanie ^p polaków na terenie Inowrocławia i powiatu było wprawdzie tylko fragmentem realizacji ogólnego planu eksterminacji żywołu polskiego w okupowanej Polsce, ale tu uświadomione o znaczeniu Kujaw dla III Rzeszy niemieckie władze wojskowe i policyjne nadały mu swoisty wyraz: zasadniczy problem wyludnienia ziem polskich był tu rozwiązywany błyskawicznie i radykalnie.

7/ Załączona mapa "Kraju Warty"/Warthegau/ podaje podział administracyjny z r.1941 na 3 rejencje: poznańską, łódzką, inowrocławską. Ostatnia z nich obejmuje 12 powiatów wśród nich Inowrocław - Hohensalza.

Nastąpiło masowe wysiedlanie ludności polskiej do Gen.Gubernii, przy czym pozbawiono ją całego majątku nabytego mienia; w ślad za wysiedlaniem szły aresztowania i egzekucje. Akcja eksterminacyjna⁸ była początkowo żywiołowa, nie usystematyzowana i pozbawiona wszelkich podstaw prawnych.

Wrzesień był okresem, w którym i administracja znajdowała się pod zarządem wojskowym /Wehrmachtu/. Przykładem żywiołowej akcji niszczycielskiej Wehrmachtu było masowe aresztowanie mężczyzn następnego dnia po wkroczeniu oddziałów wojska niemieckiego do Inowrocławia, tj.dnia 8 września 1939r.^{8/} Przykładem zbrodniczej samowoli był również mord dokonany na więźniach w więzieniu inowrocławskim dnia 22 października 1939r.^{9/}

WALKA OKUPANTÓW Z KULTURĄ POLSKĄ

Równoległe z akcją wyludnienia terenów kujawskich prowadzili okupanci walkę z kulturą polską. Z niesłychanym fanatyzmem usiłowali zatrzeć wszelkie jej ślady: zniszczeniu uległy biblioteki miejskie i księgozbiory prywatne; zamknięto szkoły polskie, zakazano używać języka polskiego, opornych karano biciem i aresztowaniem. Walka z używaniem języka polskiego trwała do końca wojny. Odbywała się ona w całym "Kraju Warty".⁹ w postawie Polaków w tej walce świadczy dokument niemiecki, pismo prezydenta rejencji inowrocławskiej z dnia 15.X.1940r, w którym wyraża on wątpliwość co do celowości zarządzenia zakazującego używania języka polskiego, skoro Polacy nie przestrzegają zarządzenia nakazującego im poďdrawiania Niemców^{10/}. Ten zbrodniczy stosunek do polskiej kultury był jeszcze wspomagany przez planową germanizację - zmuszanie Polaków do deklarowania się do przynależności narodowej niemieckiej na różnego rodzaju tzw. Volkslistach. Opór ludności cywilnej przejawiał się w bojkotowaniu obu wspomnianych zarządzeń.

METODY OKUPANTÓW MAJĄC NA CELU ZDEPRAWOWANIE POLSKICH CHARAKTERÓW

Hitlerowcy sięgnęli po najgroźniejszą broń w walce z Polakami a zarazem tak dogłębnie ich charakteryzującą - po broń dla zniszczenia ducha polskiego.

8/ W zał.fragm. z publikacji E.Serwańskiego "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.30

9/ W zał.streszczone 2 fragm.z czasop.Magazyn "Pomorze" rok XVI nr 10/328/ str.2

10/ E.Serwanski "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.230

Usiłowali zabić w narodzie polskim poczucie godności osobistej, wytworzyć w nim świadomość niższości rasowej i kulturalnej; stłumić w zarodku męstwo i patriotyzm - wartości tak silnie promieniających z duszy polskich kobiet. Tkwiło w tej metodzie dążenie do przygotowania z pozostawionych na terenie kujaw Polaków - niewolników zdolnych tylko do pracy fizycznej dla "narodu panów"¹ Służyły do tego celu środki stosowane w tresurze, tj. działające tylko na instynkt strachu. Były to :nocne rewizje, tajemnicze aresztowania, publiczne czynne znieważanie Polaków, zakaz korzystania z piękna przyrody w parku zdrojowym, z imprez kulturalnych it.p.

ZORGANIZOWANA WALKA PODZIEMNA Z OKUPANTEM

Akty straszliwego terroru, próby zastraszania i zdemoralizowania ludności polskiej, nie przyniosły zamierzonego przez okupantów efektu.

W Inowrocławiu i powiecie zajęła ona postawę zdecydowanej, nieugiętej woli walki z najeźdźcą. Powstało zakonspirowane życie polityczne i walka podziemna. Już pod koniec października 1939r. działał ośrodek ruchu oporu "Ojczyzna", mający swe centrum w Poznaniu.^{12/}

W roku 1940 powstał w Inowrocławiu Związek Walki Zbrojnej, organizacja, która w lutym 1942r. przemianowała się na Armię Krajową i która była czynna do końca wojny. Jako kryptonimu dla AK używano w Inowrocławiu także nazwy Polski Związek Powstańczy /PZP/. Równocześnie powstała inna organizacja podziemna: Polska Armia Powstańcza /ze zmienioną później nazwą Polska Armia Podziemna.^{13/}

STRUKTURA AK, OBSADA

Inowrocław w strukturze AK stanowił obwód Okręgu Pomorskiego AK i należała najpierw do inspektoratu toruńskiego a później, po reorganizacji w 1943r. do inspektoratu Włocławek- pod Okręg Południowy.

11/ E.Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.46

12/ Relacja ustna Ferdynandy Jackowskiej oraz E.Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str. 408

13/ Ustne informacje członków organizacji.

Konspiracja inowrocławska miała powiązanie i kontakty z Poznaniem, później z Toruniem. Trudno ustalić liczbę członków i obsadę personalną organizacji konspiracyjnych. Bezpośrednim dowodem działalności jej, walki podziemnej jest dokument niemiecki w postaci zdjęcia aresztowanych członków AK i PKP.^{14/}

Poważne funkcje w AK pełnili wykazani w załączonym zdjęciu członkowie - część obsady personalnej obu organizacji.

Kierownicze funkcje w AK pełnił Bronisław Sadowski^{15/} do dnia 26.X.1943r. tj. do dnia aresztowania.

Wiosną 1941r. rozpoczęły działalność konspiracyjną Jadwiga Sadowska - Rohak i Janina Sadowska - Kurek w ZWZ-AK później w referacie WSK^{16/}

Przynależność do zakonspirowanej organizacji nakładała obowiązek na obie siostry, który sprowadzał się do udzielania pomocy w kontaktach akowców z sobą, organizowania noclegów konspiratorom przybyłym z innych miejscowości u siebie a w razie potrzeby w innych domach u rodzin zaufanych, wtajemniczonych, sympatyzujących z ruchem oporu. Obie łączniczki przносиły informacje pod wskazane adresy.

Niezależnie od swej pracy w charakterze łączniczek zaczęły działać w WSK. W pracy AK była również czynna Leonarda Mazur - Staniszevska, prawdopodobnie jako łączniczka.

DZIAŁALNOŚĆ "SZARYCH SZEREGÓW" W INOWROCŁAWIU

Na terenie Inowrocławia działała również , ale dopiero od r.1943 jednostka organizacyjna "Szare Szeregi", wchodziła ona w skład Chorągwi Wielkopolski i według danych Głównej Kwatery "Szarych Szeregów", "Pasieki", do jednostki tej należało 50 osób.^{17/}

-
- 14/ Załącznik - reprodukcja zdjęcia z albumu gestapowca Schmidta /Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce oraz Ruch oporu na pomorzu Gdańskim 1939-1945/ str. 141. K. Ciechanowski.
- 15/ Bronisław Sadowski ur.1911r mgr ppor.rez.59pp uczestnik Kamp.Wrześniowej; Z ramienia emisariusza Biura Zach.w 1942 r został utworzony zesp.organ.jako zastępczy aparat samorząd. i administracji państwowej na szczeblu urzędu wojewódzkiego z siedzibą w Inowrocławiu pod Kierownictwem "Bronka" - z wielkim prawdopodobieństwem B.Sadowskiemu Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str. 359.
- 16/Wprowadzone przez brata Bronisława Sadowskiego
- 17/ Inst.Historii PAN arch.im.Florigana Marcinkowskiego IVt.I rok oraz E.Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str.371

WOJSKOWA SŁUŻBA KOBIET w inowrocławiu AK, struktura

W ramach AK działał wydzielony pod pewnym względem pion kobiecy - Wojskowa Służba Kobiet.

WSK obejmowała wiele działów pracy m.in.: wywiadowczy, łączności, sanitarny, kwatermistrzowski. Na terenie Inowrocławia czynna była komórka służby sanitarnej WSK, powstała w r. 1942. Kryptonimem lokalnym dla tej komórki była nazwa "Inowrocławskie Koło PCK". Jedną z jego organizatorek była Genowefa Jaworska.

Poza komórką sanitarną ożywny był także dział łączności i wywiadu. Helena Giełwanowska - Drygas i Janina Rychłowska otrzymały instrukcję dla zorganizowania kursu łączności od łącznika z Włocławka. Przystąpiły one do werbowania chętnych i zaufanych słuchaczek. Po wsypie komórki PCK w marcu 1944r. w Inowrocławiu, kursu nie uruchomiono.

Helena Giełwanowska - Drygas i Janina Rychłowska pracowały nadal w tym samym kierunku na własną rękę, zbierając dane z terenu dostarczając je konspiracji.^{18/} Struktura Komendy WSK i obsada personalna nie jest autorce znana dokładnie.

CHARYTATYWNA DZIAŁALNOŚĆ WSK

Działalność członków sekcji sanitarnej WSK ograniczała się początkowo tylko do pracy charytatywnej: niesienie pomocy materialnej i usługowej jeńcom wojennym, więźniom politycznym i ich rodzinom. Przedmiotem szczególnej troski i opieki był obóz karno-śledczy na Błoniach w Inowrocławiu, dokąd szły lekarstwa, odzież, koce, żywność.

SZKOLENIE SANITARNE, PIELEŃNIARSKIE I WOJSKOWE W WSK

Z początkiem r. 1943 Komórka sanitarna WSK rozpoczęła akcję szkolenia sanitarnego, pielęgniarstwa i wojskowego. Wykłady wprowadzały zagadnienia pielęgniarstwa, organizacji służby zdrowia, przeprowadzano zajęcia praktyczne i szkolenie wojskowe. Istniały 2 grupy. Uczestniczki grupy I /wyższej/ były przewidziane jako przyszłe, samodzielne organizatorki kursów PCK.

18/ Relacja Heleny Giełwanowskiej - Drygas - znajdują się w archiwum doc. Zawackiej.

Do grupy I należały: Henryka ^{Borszewska} Berezowska, Zofia Belczak, Maria Kopeć, Kinga Polak, Stefania Rutkowska, Jadwiga Sadowska, Janina Sadowska.

Stefania Rutkowska i Jadwiga Sadowska były zwolnione od szkolenia sanitarnego, miały obowiązek opieki nad rodzinami aresztowanych.

Do grupy II /niższej/ należały: Danuta Bąkowska, Krystyna Derech, Eugenia Jasinska, Stanisława ^{Rutkowska} Ludwikowska, Ewa Pankań, Anna Pankań, Barbara Polak, Eufemia Wojtalak.

Szkoleniem I grupy kierowała Genowefa Jaworska, II grupa podlegała ^{Genie} Zeni Grochowskiej 19/. Miejsce wykładów i ówczeń I grupy stale zmieniano ze względu na dobro sprawy. Zajęcia II grupy odbywały się w domu rodziny Pankań /ul. Króśliwiecka, obecnie Nowotki/. Wykłady z zakresu pielęgniarstwa i pierwszej pomocy, prowadziła w tej grupie Eugenia Jasinska, pielęgniarka.

ORGANIZACJA TAJNEGO NAUCZANIA

Z inicjatywy Kuratorium Wojennego w Poznaniu /członka E. Serwańskiego/ zostały wprowadzone w sprawę tajnego nauczania 2 osoby w Inowrocławiu: Wysocki /pseud. "Bernard"/ i Ferdynanda Jackowska /pseud. "Wera" nauczycielka 20/.

Wskutek tych kontaktów zostało zorganizowane tajne nauczanie w Inowrocławiu w kompletach uczniowskich dla szkoły podstawowej i w kompletach młodzieżowych jako zespołów uczniowskich odpowiednich klas szkoły średniej. Sami organizatorzy także brali udział w tajnym nauczaniu: Ferdynanda Jackowska "Wera" pracowała w tajnym szkolnictwie podstawowym, Wysocki /Bernard/ - w średnim. Z inicjatywy Jaworskiej Genowefy /tej samej, która pracowała w komórce służby sanitarnej WSK/ uczestniczyły w tajnym nauczaniu na szczeblu szkolnictwa podstawowego 3 członkinie WSK: Henryka Borszewska, Kinga Polak, Janina Sadowska.

W tajnym szkolnictwie średnim pracowali również nauczyciele: Antoni Dziuba /AK/, Rozalia Dziubowa, Leon Kamiński, Zenon Kopeć, Markowski /AK/, Bronisław Sadowski /AK/.

Nauczyciele uczestniczący w tajnym nauczaniu nie sporządzali żadnej dokumentacji.

19/ Lena Grochowska wczas ostrzeżona uniknęła aresztowania.

20/ Relacja pisemna Ferdynandy Jackowskiej znajduje się w archiw. doc. Zawackiej oraz E. Serwański "Wielkopolska w cieniu swastyki" str. 408 ^{W publikacji}

Na lekcjach korzystali z podręczników dla uczniów, które zachowały się u rodzin nie wysiedlonych z mieszkań.

Po ukończeniu wojny przyjmowano uczniów do klas odpowiadających ich przygotowaniu i wiekowi, najczęściej na podstawie opinii pedagogów z tajnego nauczania. Nie decydowała o przyjęciu do szkoły żadna komisja. W roku 1946 powołano w Inspektoracie Szkolnym w Inowrocławiu Komisję Weryfikacyjną, która po zbadaniu całokształtu sprawy tajnego nauczania wydawała poszczególnym nauczycielom zaświadczenie stanowiące podstawę prawną do zaliczenia im czasu pracy w zorganizowanym tajnym nauczaniu do wysługi emerytalnej, m.in. takie zaświadczenie otrzymała Ferdynanda Jackowska /L.dz.89/46/.

UDZIAŁ HARCEREK W TAJNYM NAUCZANIU

W tajnym nauczaniu pomagały również harcerki, zbierały się one konspiracyjnie i na swoich zbiórkach, na zajęciach odczytywały referaty okolicznościowe, urządzały pogadanki informacyjne, recytowały wiersze o treści patriotycznej, uczyły pieśni harcerskich. Akcja wychowawcza inowrocławskich harcerek nie przeszkadzała im w niesieniu pomocy jeńcom wojennym i więźniom w obozach koncentracyjnych.

Patriotyczną i ofiarną postawą wyróżniły się szczególnie harcerki Ferdynanda Jackowska, siostry Kaszakówny, Bronka Marciniak, Maria Gizewska.

ARESZTOWANIA CZŁONKÓW AK , egzekucje

Z powodu dekonspiracji AK i PAP nastąpiły w październiku 1943r. aresztowania ich członków. Dnia 26 października 1943r. zostali aresztowani: Bronisław Sadowski oraz Jadwiga i Janina Sadowskie, którym zarzucano współpracę z organizacją AK / gdy 7 marca 1944r. aresztowano obie grupy członkin WSK, została również ujawniona działalność sióstr Sadowskich w WSK/.

Aresztowania członków AK i PAP w sumie około 200 członków trwały kilka tygodni, przywożono ich także z powiatu, z placówek: Mątwy, Gniewkowo, Kruszwicy, Pakości do obozu karno-śledczego Błonie - Inowrocław, gdzie toczyło się śledztwo.

Gdy w styczniu 1944r. przewieziono więźniów do Fortu VII w Poznaniu a następnie do obozu w Żabikowie- śledztwo toczyło

się wówczas w siedzibie gestapo, w Domu Żołnierza w Poznaniu. Aresztowania trwały nadal. Nie znane są dotychczas przyczyny dekonspiracji.

Pod koniec lipca 1944r. została rozstrzelana czołówka AK i PAP - w obozie Żabikowo lub w ^{Formie III} Domu Żołnierza w Poznaniu. 21/
Reszta uwięzionych została wysłana do obozów koncentracyjnych. Grupę rozstrzelanych stanowiły osoby o wykształceniu średnim i wyższym, posiadający stopnie oficerskie, podoficerskie i podchorążowie.

Na skutek wsypy AK została aresztowana Genowefa Jaworska dnia 6.XII.1943r., w czasie śledztwa była potwornie bita, a chcąc ukryć ważne, tajne sprawy podała wykaz uczestniczek WSK jako członków Koła PCK. Broniąc się przed dalszymi dochodzeniami w odniesieniu do AK, zaczęła symulować utratę mowy i bezwład rąk i nóg, co nie przeszkadzało organom śledczym kontynuowania dochodzenia aż do dnia 22 czerwca 1944r. w którym została wywieziona za miaszo Inowrocław i tam rozstrzelana.

Drugą ofiarą okrucieństwa hitlerowskiego spośród kobiet stała się Kinga Polak uczestniczka WSK; jako więźniarka nabiła się w warunkach obozu Błonie- Inowrocław szkarlatyny i zmarła w szpitalu w Strzelnie dnia 8.VI.1944r.

Do obozu koncentracyjnego Raehensbrück a następnie do obozu koncentracyjnego Flossenbürg zostały wymienione członkinie WSK: Danuta Bakowska, Krystyna Derech, Eugenia Jasinska, Maria Kopeć, Anna Pankan, Ewa Pankan, Barbara Polak, Stefania Rutkowska, Jadwiga Sadowska, Janina Sadowska, Eleonora Mazur- Staniszevska. Wszystkie wymienione osoby przebywały w obozach koncentracyjnych aż do zakończenia działań wojennych. Reszta działaczek tj. 3 członkinie WSK: Henryka Borszewska, Stanisława Sudkowska i Eufemia Wojtalak otrzymały wyroki Tajnej Policji Państwowej, Oddział Policji Miejskiej- Poznań - IVc z dnia 11 maja 1944r. skazujące je na osadzenie w obozie Błonie- Inowrocław do dnia 7.IX.1944r. 22/

21/ lista ofiar w załączniku.

22/ Oto fragment jednego z wyroków:

Sie haben sich eines Vergehens gegen die Verordnung über die Strafrechtspflege gegen Polen vom 4.12.1941r. schuldig gemacht, weil sie an einem Roten-Kreuz-Kursus, einer illegalen polnischen Organisation teilgenommen haben.

Pani dopuściła się wykroczenia przeciwko zarządzeniu o stosowaniu kary przeciw Polakom z 4.12.41r. ponieważ Pani brała udział w kursie Czerwonego Krzyża, nielegalnej polskiej organizacji".

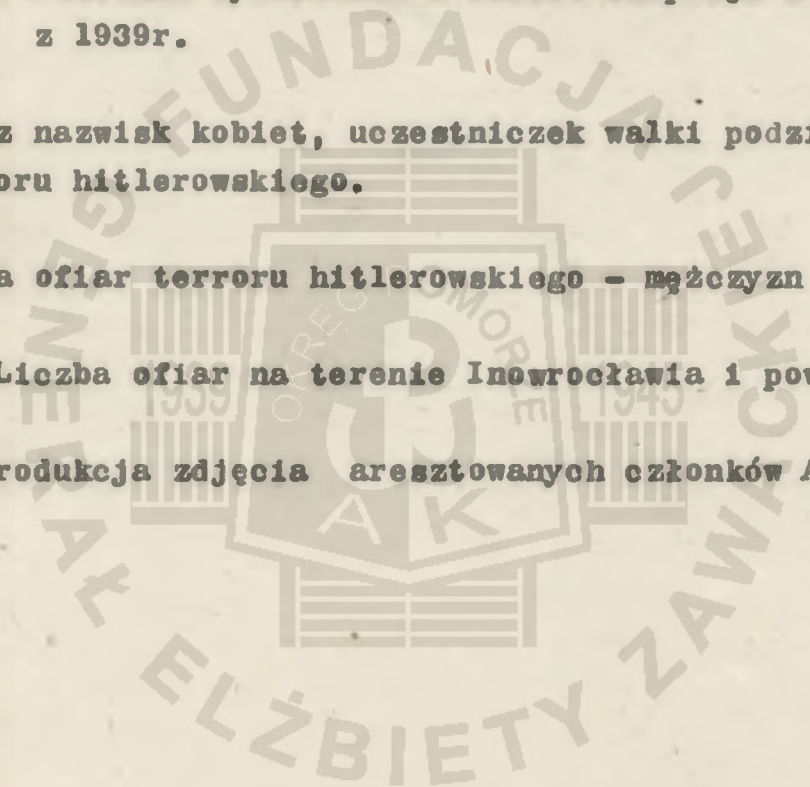
TRUDNOŚCI W ODTWORZENIU RUCHU OPORU NA TERENIE INOWROCŁAWIA

Prawdopodobnie po aresztowaniu w październiku 1943r. członków i członkin AK i PAP - obie organizacje działały do końca wojny, ale w słabszym nasileniu, o którym autorce mało wiadomo. Odtworzenie ruchu oporu na terenie Inowrocławia sprawia trudności - są luki i znikome dane, brak dokumentacji, wiele członków zmarło w obozach koncentracyjnych jak i po wojnie. Brak dokładnych informacji sprawia, że nie wszystkie szczegóły są wyjaśnione.

SPIS ZAŁĄCZNIKÓW

- ✓ 1. Bibliografia
- ✓ 2. Mapa "Kraju Warty" /Warthegan/ obejmująca 3 rejencje: S.25-26
poznańską, łódzką i inowrocławską /o 12 powiatach/.
p02.2
- ✓ 3. Struktura gospodarcza Kujaw i życie społ.-kulturalne
w Inowrocławiu przed I wojną światową.
- ✓ 4.5.6.7. Pierwsze wydarzenia z czasów okupacji w Inowrocławiu
z 1939r.
- ✓ 8. Wykaz nazwisk kobiet, uczestniczek walki podziemnej i ofiar
terroru hitlerowskiego.
- ✓ 9. Lista ofiar terroru hitlerowskiego - mężczyzn .
- 10.11. Liczba ofiar na terenie Inowrocławia i powiatu.
- ✓ 12. Reprodukacja zdjęcia aresztowanych członków AK i PAP. *brak*
ed

BIBLIOGRAFIA

PUBLIKACJE:

1. Edward SERWAŃSKI - Wielkopolska w cieniu swastyki
Inst. Wyd. PAX-1970
2. Konrad CIECHANOWSKI - Ruch Oporu na Pomorzu Gdańskim
1939 - 1945
Wydawnictwo Ministerstwa Obrony
Narodowej.
3. Józef ALEKSANDROWICZ - 50 lat działalności Polskiego
Czerwonego Krzyża w Inowrocławiu.
Wyd. Polski Czerwony Krzyż Powiatowy
Oddział w Inowrocławiu

PRASA:

1. Czasopismo: Magazyn "Pomorze" rok XII nr 14/236/
2. Czasopismo: Magazyn "Pomorze" rok XVI nr 10 /328/
3. Czasopismo: Magazyn "Pomorze" rok XII nr 19/241/
4. Jednodniówka Polskiego Związku Zachodniego "Męczeńskim
Szlakiem Kujaw" Inowrocław, dnia 22/23 października 1945r/
5. Robotnik Kujawski Inowrocław, sobota/niedziela dnia 20/21
października 1945r.

Załącznik nr 3

**STRUKTURA GOSPODARCZA KUJAW I ŻYĆIE SPÓŁ.-KULTURALNE
W INOWROCŁAWIU PRZED II WOJNĄ ŚWIATOWĄ**

Odkrycie złóż soli kamiennej pod Inowrocławiem nastąpiło w I połowie XIX wieku. Był to okres przełomowy dla Inowrocławia. Najgłębsze tj. najstarsze utwory skalne Wału Pomorsko-Kujawskiego dostarczały ze swoich pokładów soli kamiennej, cennego surowca dla przemysłu sodowego. Z kamienia solnego wytwarzano również sól kuchenną w ilości przekraczającej nawet produkcję soli w Wieliczce. Wody solankowe /30%/ o wysokim stężeniu części mineralnych - jodu i bromu rozślawiły z czasem uzdrowisko inowrocławskie nie tylko w Polsce, ale także poza jej granicami. Kamieniołomy wapienne w zachodniej części Kujaw dawały surowiec do produkcji wapna. Z wysokim poziomem hodowli i rolnictwa na żyznym czarnoziemiu Kujawskim łączył się mały przemysł spożywczy /olejarski, młynarski, cukrowniczy/ zaspakajający tylko potrzeby miejscowej ludności, istniała również huta szkła "Irena" i fabryka cykorii "Franka". Mówiono powszechnie o kujawach, że to kraj chleba, soli i cukru.

Inowrocław nie był miastem ludnym ani szeroko rozprzestrzenionym, co znalazło wyraz w żartobliwym miejscowym porzekadle: "Od Basta /hotel/ do Knasta /Księgarnia/ i już koniec miasta". Był jednak pięknie zabudowanym.

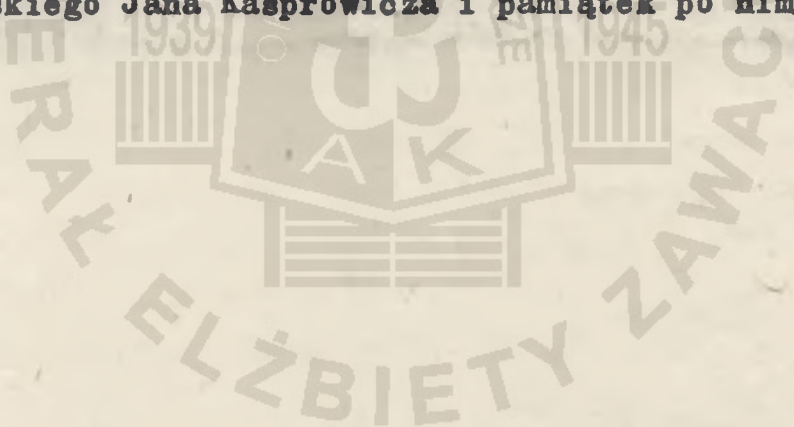
W roku 1939 Inowrocław posiadał zaledwie 30.862 mieszkańców, ale życie kulturalne tego małego skupiska ludzkiego było bujne i rozwinięte. Przejawiało się ono w umiłowaniu książki, w szeroko rozpowszechnionym i stałym czytelnictwie ludności /miasto posiadało 2 biblioteki/ w zainteresowaniach wiedzą młodzieży, absolwentów licznych stosunkowo szkół średnich, w masowym korzystaniu z odczytów, wykładów, przemówień urządzanych przez organizacje oświatowe /miejscowe i zamiejscowe/ a przede wszystkim w uczestniczeniu w imprezach szerzących kult pieśni i muzyki, narodowego tańca. Koncerty orkiestry stale grywającej w parku zdrojowym utwory najznakomitszych kompozytorów minionych epok i współczesnych, polskich i obcych artystów światowej sławy, wysoki poziom artystyczny gry - zachwycały nie tylko kuracjuszy, ale ściągały również do miasta turystów rozmiłowanych w pięknie muzyki.

Dwa chóry miejscowe "Halka" i "Szarotka" budziły poczucie piękna i zamiłowanie do śpiewu chóralnego.

Stosunkowo liczne były szkoły średnie: 2 licea ogólnokształcące, szkoły - wydziałowa, dietetyczek, handlowa, rolnicza, żeńskie seminarium nauczycielskie, które wraz z internatem mieściło się w bardzo okazałym 2-piętrowym budynku, a na swoim terenie miało sad, ogród warzywny, boisko, kort tenisowy; 3 szkoły podstawowe, 2 szkoły wieczorowe.

Miasto posiadało gmach teatralny, w którym występowały bardzo często gościnnie zespoły teatralne z Torunia, Poznania, Warszawy i innych miast polskich; poza tym czynne były 5 kin.

Znamiennym rysem kultury społeczeństwa inowrocławskiego był gorący i szczery patriotyzm. Wyrażał się on w umiłowaniu piękna, muzyki, śpiewu i tańca o charakterze narodowym, przede wszystkim jednak w niesłychanie żywym kulcie pamiątek ojczy-tych /w Inowrocławiu miejsce konferowania Królowej Jadwigi z Krzyżakami a w Szymborzu miejsce urodzenia wielkiego poety kujawskiego Jana Kasprówicza i pamiątek po nim/.

40

WYDARZENIA WRZEŚNIA W INOWROCŁAWIU

Załącznik 4:

Edw. Serwański - Wielkopolska w cieniu swastyki, str.30

Cyt.- "W dniu 7 września w trakcie wycofywania się oddziałów wojska polskiego z miasta dywersanci niemieccy zaczęli strzelać do polskich żołnierzy. Straż Obywatelska nie zawiedła i wspomagała ogniem broniących się przed podstępłą napaścią na żołnierzy polskich."

Załącznik 5:

Edw. Serwański - Wielkopolska w cieniu swastyki str.30

Cyt.- "Dnia następnego po wkroczeniu Wehrmachtu do Inowrocławia zaczęła się masowa branka mężczyzn, która objęła ogółem 2 tys. osób. Internowano ich w koszarach. Dzień w dzień przeprowadzano wśród nich selekcje, równocześnie trwały egzekucje. Do dziś nie wiadomo jeszcze, ile osób zginęło. Można było stwierdzić, że przez szereg dni w każdej egzekucji padało co najmniej w 20 ofiar".

Załącznik 6:

Czasopismo: Magazyn "Pomorze" rok XVI nr 10 /328/ str.2

Streszczenie- *Girschfeld* Napadu na więzienie w Inowrocławiu w nocy dn.22 października 1939r. dokonali: starosta inowrocławski Hieschekiel /członek SA w randze Sturmchaupführera/ i właściciel ziemski pochodzenia niemieckiego, obywatel polski Jahnz, przy czym zamordowali przy pomocy strażników selbtschutzu i policji niem.- 55 więźniów narodowości polskiej i właściciela ziemskiego nazwiskiem Gierkz, Niemca, lojalnego obywatela polskiego.

Zginęli w czasie napadu m.in. Jankowski Apolinary, prezydent miasta Inowrocławia i Kiełbasiewicz Stanisław, działacz związków zawodowych.

WYKRYCIE GROBÓW MASOWYCH W INOWROCŁAWIU

fragment artykułu

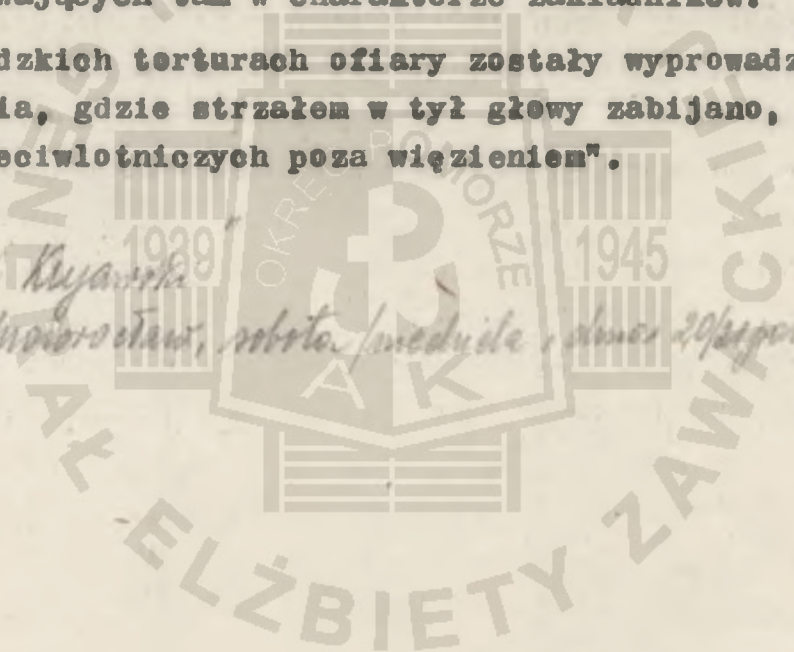
Cytat:

Inowrocław 20.10. W tych dniach natrafiono na polu, za murami więzienia przy ul. Pakoskiej na grób ofiar masowego mordu hitlerowskiego, jaki miał miejsce w nocy z dnia 22-23 października 1939r.

Pamiętnej nocy banda hitlerowców pod komendą miejscowego landrata Hirschfelda i Jahuza z Palczyna po sutej libacji wtargnęła do tutejszego więzienia i w bestialski sposób wymordowała 56 Polaków, przebywających tam w charakterze zakładników.

Po nieludzkich torturach ofiary zostały wyprowadzone na dziedzińiec więzienia, gdzie strzałem w tył głowy zabijano, poczym zakopano w rowach przeciwnożnych poza więzieniem".

Robotnik Kujawski
"Nr. 150 Inowrocław, robotnik /medycyna /długość 20 października 1945r.
Rok T.

WYKAZ NAZWISK KOBIET - UCZESTNICZEK WALKI PODZIEMNEJ
i OFIAR TERRORU HITLEROWSKIEGO

1. Genowefa Jaworska aresztowana 6.XII.1943r. rozstrzelana 22.VI.1944r. za miastem Inowrocławiem.
2. Maria Jaworska /matka Genowefy Jaworskiej/ aresztowana 6.XII.43r. zmarła dnia 10.XI.1944r. w obozie koncentracyjnym Razensbrück.
3. Kinga Polak aresztowana 7.III.1944r. zmarła 8.VI.1944r. w szpitalu w Strzelnie.

WYKAZ NAZWISK KOBIET UCZESTNICZEK WALKI PODZIEMNEJ
I WIĘZNIAREK W OBOZACH KONCENTRACYJNYCH

✓ 1. Janina Sadowska - Kurek	Czł. WSK - łączniczka	AK
✓ 2. Jadwiga Sadowska - Robak	" "	" "
✓ 3. Eugenia Jasińska	" "	" "
✓ 4. Maria Kopeć - Muczka	" "	1945
5. Stefania Rutkowska	" "	" "
✓ 6. Danuta Bąkowska - Łozowska	" "	" "
7. Krystyna Derech - Mayer	" "	" "
✓ 8. Anna Pankan - Bartz	" "	" "
✓ 9. Ewa Pankan - Murzyn	" "	" "
✓ 10. Barbara Polak - Gdula	" "	" "
✓ 11. Eleonora Mazur - Staniszevska	członkini	AK

Wymienione osoby /w liczbie 11/ po ukończeniu śledztwa w obozie karno-śledczym Błonie - Inowrocław, wywieziono do obozu koncentracyjnego Razensbrück a następnie do obozu koncentracyjnego Florsenburg, gdzie przebywały aż do ukończenia działań wojennych.

WYKAZ NAZWISK UCZESTNICZEK WALKI PODZIEMNEJ, WIĘZNIAREK
OBOZU KARNO-SLED CZEGO BŁONIE-INOWROCLAW

1. Henryka Borszevska - Różycka   członkinie WSK aresztowane
2. Stanisława Suckowska - Walczak   dnia 7.III.1944r. zwolnione
3. Eufemia Wojtalak - Kłyńskiuk   7.IX.1944r.

WYKAZ NAZWISK KOBIET - UCZESTNICZEK WALKI
PODZIEMNEJ I OFIAR TERRORU HITLEROWSKIEGO

1. Genowefa JAWORSKA aresztowana 6.XII.1943r. rozstrzelana 22.VI.1944r. za miastem Inowrocławiem.
2. Maria JAWORSKA /matka Genowefy Jaworskiej/ aresztowana 6.XII.1943r. zmarła dnia 10.XI.1944r. w obozie koncentracyjnym Raxensbrück .
3. Kinga POLAK aresztowana 7.III.1944r. zmarła 8.VI.1944r. w szpitalu w Strzelnie /jako więźniarka/.

WYKAZ NAZWISK KOBIET - UCZESTNICZEK WALKI
PODZIEMNEJ I WIĘZNIAREK W OBOZACH KONCENTRACYJNYCH

1. Danuta BĄKOWSKA obecnie ŁOZOWSKA - Członkini zespołu sanitarnego WSK aresztowana		7.03.1944r.
2. Krystyna Derach obecnie MAYER	-	" " 7.03.1944r.
3. Eugenia Jasińska	-	" " 7.03.1944r.
4. Maria Kopeć obecnie Muczke	-	" " 7.03.1944r.
5. Anna Pankau obecnie Bartz	-	" " 7.03.1944r.
6. Ewa Pankau obecnie Murzyn	-	" " 7.03.1944r.
7. Barbara Polak obecnie Gdula	-	" " 7.03.1944r.
8. Stefania Rutkowska	-	" " 7.03.1944r.
9. Jadwiga Sadowska obecnie Robak	-	" " 26.10.1943r.
10. Janina Sadowska obecnie Kurek	-	" " 26.10.1943r.
11. Eleonora Mazur obecnie Staniszevska - łączniczka areszt.		3.02.1944r.

Wymienione osoby /w liczbie 11/ po ukończeniu śledztwa w obozie karno-śledczym Błonie - Inowrocław , wywieziono do obozu koncentracyjnego Raxensbrück a następnie do obozu koncentracyjnego Flossenbürg gdzie przebywały aż do ukończenia działań wojennych.

WYKAZ NAZWISK UCZESTNICZEK WALKI PODZIEMNEJ
WIĘZNIAREK OBOZU KARNO-ŚLEDZIEGO BŁONIE -INOWROCŁAW

1. Henryka Borszewska-Lutkowska	-	Członkinie WSK aresztowane
2. Stanisława Lutkowska- Walczak	-	dnia 7.III.1944r.- zwolnione
3. Eufemia Wojtalak - Kłyńskiuk	-	7.IX.1944r.

LISTA OFIAR TERRORU HITLEROWSKIEGO-MĘZCZYŹNI

1. Kazimierz BOSIACKI

Kazimierz DOMAGALSKI

Antoni DZIUBA

"JANUSZ" = *Kryśniak Zygmunt*

LORCZAK

Sylwester KOŁODZIEJCZAK

Janusz KOCZOROWSKI

KRYŚIAK

Walerian PASZOTA

Stanisław NOWAK

Jan SAŁATA

Bronisła SADOWSKI

"ZBIGNIEW"

Józef BRZYCKI

Marian CZAJKOWSKI

Kazimierz GAJEWSKI

Antoni GAJEWSKI

Franciszek JAMRY

Antoni MOLENDĄ

Antoni PIĄTKOWSKI

Członkowie AK i PAP w Inowrocławiu
aresztowani w październiku - listo-
padzie 1943r.; rozstrzelani pod
koniec lipca 1944r. w Żabikowie
pod Poznaniem
/dokładna lista osób niewiadoma/

2. Władysław MARCINIĄK

Czesław GŁODEK

Maksymilian ŁOŻYŃSKI

Członkowie "Szarych Szeregów"
aresztowani 2.06.1944r.;
rozstrzelani prawdopodobnie
w październiku 1944r. w Żabikowie
pod Poznaniem

T. Wersy

LISTA OFIAR TERRORU HITLEROWSKIEGO - mężczyźni

1. Kołodziejczak

Paszota

Domagalski

Lorczał

"Janusz"

Dziuba

"Zbigniew"

Koczorowski

Bosiacki

Sadowski

~~Knuth~~*Sarata Jan
Nowak Stanisław*

Czołówka AK i PAP w Inowrocławiu
rozstrzelani pod koniec lipca 1944r.
/dokładna lista osób niewiadoma/.

2. Masiński Władysław

czł. "Szarych szeregów" - rozstrzelany
w Poznaniu

Głodek Czesław

--

--

Łożyński Maksymilian

--

--

**LICZBA OFIAR NA TERENIE INOWROCŁAWIA
I POWIATU**

Na terenie powiatu inowrocławskiego liczne egzekucje w latach 1940-1945 pozbawiły życie ponad 300 osób

/Mała Encyklopedia Powszechna str. 410/.

W miejscowym obozie Błonie- Inowrocław w latach 1940-1945 zginęło 429 mieszkańców Inowrocławia.

/Mała Encyklopedia Powszechna - str. 410/.

W obozie jenieckim w Mątwach - Inowrocław zginęło około 900 jeńców.

/Mała Encyklopedia Powszechna - str.410/.

"KUJAWY OSKARZAJĄ"

"--- Warto przypomnieć kilka pyfr zapisanych w księgach miasta Inowrocławia w latach 1939-1945 "

Do robót fortyfikacyjnych wywieziono 5.400 obywateli .
Do Rzeszy na roboty wywieziono młodzieży /do 21 lat/ 2.400.
Do Rzeszy na roboty wywieziono starszych 2.900 obywateli.
Wysiedlono do tzw. Generalgouvernement z prawem zabrania ze sobą pakunku wagi 25 kg. - 17.760 obywateli.

Wywieziono do obozów koncentracyjnych 760 obywateli.
Z tej liczby zostało tam zabitych względnie zmarło 465 obywateli.

Wymordowano na miejscu:

na terenie lasów pod Gniewkowem	3.000 obywateli
na terenie lasów pod Kruszwicą	600 obywateli
na terenie miasta Inowrocławia	102 obywateli
na terenie więzienia w Inowrocławiu	88 obywateli

Łączna ilość zamordowanych wynosi 4.365 obywateli t.zn, 9% całej ludności ."

"Męczeńskim Szlakiem Kujaw"

/Jednodniówka Polskiego Związku Zachodniego/

Inowrocław, dnia 22/23 października 1945r.

IV/1. Korespondencja bieżąca Sadonskiej Janiny
zam. Kurek & Elżbieta, Zawacka i
Fundacja:

1. List do E. Zawackiej z 14.01.1977,
rępis oryg. & odp. adresatki k. 1 s. 1
2. List, jak wyżej, z 27.04.1977 k. 2 s. 2-3
i 18.02.1977
3. List, jak wyżej, z 19.06.1977 i
20.01.1978 k. 2 s. 4-5
4. Pismo Fundacji z 21.04.1992,
mpis kop. k. 1 s. 6
5. Pismo Fundacji z 14.06.2000, rkp.
kserokop. k. 1 s. 7
6. Pismo Fundacji z 10.01.2001,
rękp. kserokop. k. 1 s. 8
7. Pismo Fundacji z 12.11.2001,
mpis kop. k. 1 s. 9
8. Pismo Fundacji z 25.04.2001,
mpis kop. k. 1 s. 10
9. Pismo Fundacji z 26.09.2002,
rękp. kserop k. 1 s. 11
10. Pismo Fundacji z: 20.05.2003,
2.02.2005, 19.12.2006, mpisy
kserokop. k. 3 s. 12-14

Wrocław, dnia 14.1.1977 r.

Szanowna Pani Doktor!

Otrzymałam list od p. Rogozinskiej z Gdyni,
która poinformowała mnie, że Pani pracuje
nad wydaniem słownika biograficznego ruchu oporu.
Pominał ją, moja siostra i brat bralimny czynny
ruchem w Gdyni ruchem na terenie Wrocławia,
pragnęłabym się z Panią w tej sprawie skontaktować.
Chwilowo choruję i dopiero za jakiś czas będzie
możliwa przyjechać do Pani.
Proszę uprzejmie o przekazanie bliższych informacji.

Łączę wyrazy szacunku
Janina Kurek

Mój adres
Janina Kurek
28-100 Wrocław
ul. Marchewskiego.

napisać także listu.

Wrocław 19.1.1977

Szanowna Pani,

Dziękuję za list z dnia 14.1. br. przesyłam u
zakończony kwestionariusz P.T.H., który pomoże Pani być może
wskazać relacje o swoim uczestnictwie w walce z okupantem;
Ma dodatkowy relacji zabrać nam opowiem. A może uda się
Pani skontaktować z kobietami z terenu Wrocławia (lub innych
miejscowości dawnego woj. poznańskiego) do napisania relacji -

Zakończony w tym celu
listek p. Salomatu
Pdy wzięły z Gdyni
Wymie w one marcowy
Zg wkręcani daty
Informacja i relacje

205 Pam²

Kurowoślaw, dnia 18. 2. 77.

Szanowna Pani Doktor!

Przeżyłam relację o sobie i mojej siostrze.
Będę u Pani w piątek dnia 25. 2. 77 i na miejscu
omówimy.

Łęgosz wyrazu szacunku
Jamina Kurek

Zapytać o Masłany
Hals G.-D, J. Rycheł.
osy Izumiery, po której arent.

205790
3
Znowroclaw, dnia 27. 4. 77 r.

Szanowna Pani Doktor!

Będąc u Pani w sprawie relacji rzedu oporu na terenie
Znowroclawia pobowiadam się przyjechać bezpośrednio
po świętach świątecznych celem dokonaniem tejże
relacji. Tymczasem dostadam silne zapalenie worka
kościowego i postadam uniemożliwienia. Mam nadzieję,
że do 10 maja będę mogła do Pani przyjechać -
o terminie powiadomię telefonicznie.

Z góry wyrażam szacunek
Jana Kurek

4
Zurawców, dnia 29.6.77.

Szanowna Pani Doktor!

Pracuję relays w działalności tajnego Koła PCK
na terenie Zurawców. Przyjadę do Pani około 15 lipca,
dnia poprzedniego nadzwornis.

Łączę dwoie serdeczności

Jamima Kurek

5

Gnuwrodaw, dnia 20. 1. 1978 r.

Szanowna Pani Doktor!

Po dwuletnich staraniach udało mi się zdobyć nareszcie adres syna dr. Hofmańskiego, który na październikowej kartce przeczytałem. W sprawie opracowania ruchu oporu na terenie miasta Gnuwrodawia, które mi Pani doc. kłeciła porozmawiać, kiedy przyjadę do Pani w lutym. Napotykać na ogromne trudności, gdyż Pani ludzie mogłyby pomóc i współpracować nicoby mi wyrażają chęć. Sama mi enijsz się na siłach, aby sprostać temu zadaniu. Nadal jednak chęć Pani być pomocną w miarę swoich możliwości.

Łączę serdeczne pozdrowienia
Kurek Janina

L.dz.496/A/92

Toruń, dn.21.04.1992r.

Pani Janina Kurek
ul.Sw. Ducha 17
Inowrocław

Szanowna Pani,

Przesyłam Pani zaświadczenie, o które Pani prosiła, a także bardzo serdeczne podziękowanie za relację: Pani, siostry Jadwi-gi Sadowskiej i brata Bronisława Sadowskiego. Dziękuję również za książkę Inowrocławski Słownik Biograficzny, który wzbogaci zbiory Biblioteki Fundacji.

Z poważaniem
Dokumentalistka
mgr Ewa Adamczyk

Wielce Szanowna Pani,

14 VII 2000r.

7

W imieniu Pani Profesor Elżbiety Zawackiej bardzo Pani dziękujemy za przekazany dar pieniężny (załączone dowód upłaty). Oficjalne podziękowanie zostanie umieszczone w następnym numerze Biuletynu Fundacji. Dzięki takim ofiarodawcom jak Pani możemy nadal kontynuować naszą działalność archiwalną i wydawniczą. Uprzejmie informujemy Panią, że książka "Świata. Polek na frontach II wojny światowej cz. 3" była wysłana jako dar od Pani Profesor.

Cieszymy się, że nasze kontakty są przyjazne.

Z całego serca serdecznie Panią pozdrawiamy, życząc wiele zdrowia i pomyslności. Zapraszamy do dalszej współpracy z naszym Archiwum. Anna Rojewska - dokumentalistka Archiwum USK

ELŻBIETY ZAWACKIEJ

FUNDACJA
Archiwum Pomorskie Armii Krajowej
ul. Wielkie Garbary 2, 87-100 Toruń
fax/☎ (0-56) 65-22-186
Konto: WBK II Oddział w Toruniu
10901506-4675-128-00-0

8

Ł.dz.0048/POM/2001

Sz. Pani

Janina Kurek

ul. Św. Ducha

88-100 Inowrocław

Szanowna Pani!

Zgodnie z umową telefoniczną
przesyłam Pani w załączeniu
artykuł o sp. Pani Anieli Gliniak.

Łączę serdeczne pozdro-
wienia i życzenia
zdrowia.

Z poważaniem
dokumentalistka
E. Skerska

Toruń 2001-01-10

FUNDACJA
Archiwum Pomorskiej Armii Krajowej
ul. W. Garbary 2, tel. 65-22-126
87-100 TORUŃ

9
97

4237 POM 2001

L. dz.....

Toruń dnia 22 XI 2001 r

Szanowna Pani

Janina Kurek

ul. Sw. Ducha

88 -100 Inowrocław

Szanowna Pani

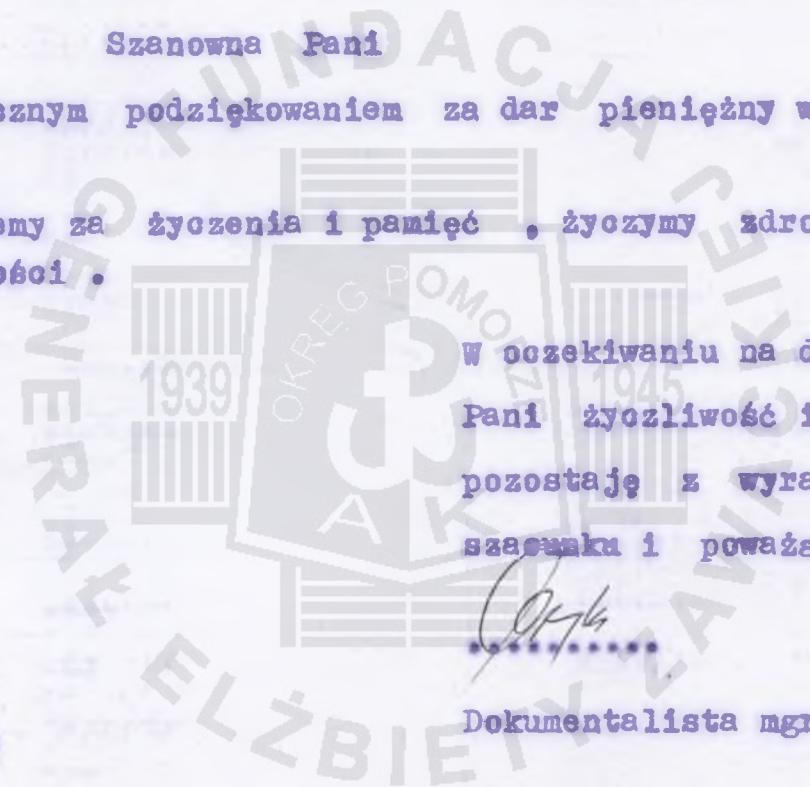
Z serdecznym podziękowaniem za dar pieniężny w wysokości 50 zł.

Dziękujemy za życzenia i pamięć, życzymy zdrowia i pomyślności.

W oczekiwaniu na dalszą Pani życzliwość i współpracę pozostaję z wyrazami szacunku i poważania.

Dokumentalista mgr Michał Ojczyk

Toruń dnia 25 IV 2001 r.

L. da. 2055 POM, 001
.....

Szanowna Pani

Janina Kurek

ul. Sw. Ducha

88-100 Inowrocław

Szanowna Pani

W imieniu Zarządu Fundacji składam bardzo serdeczne
podziękowanie za dar pieniężny w wysokości 100 zł, słownie sto.

Przyjeliśmy go z tym większą wdzięcznością, gdyż gest
Pani odczytaliśmy nie tylko jako zrozumienie naszych finansowych
problemów, ale również jako moralne wsparcie naszej działalności.

Dzięki takiej ofiarności Pani możemy gromadzić, archiwować
materiały historyczne i wydawać książki.

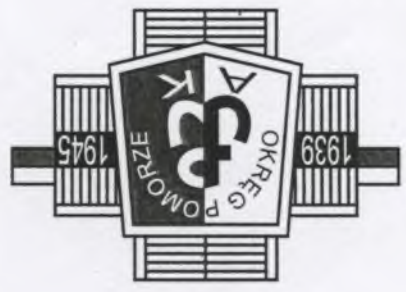
Życzę zdrowia i pozostaję
z wyrazami szacunku i poważania.

Dokumentalista mgr Michał Ojczyk

W

8 8 1 0 0 0 Smarowice
 ul. Śr. Michał
 Jamno, Starek
 Sz. Jani

FUNDACJA
 Archiwum Pomorskie Armii Krajowej
 ul. Wielkie Garbary 2, 87-100 Toruń
 fax (0-56) 65-22-186
 http://www.um.torun.pl/~archAK
 e-mail: archAK@um.torun.pl, topak@poczta.onet.pl
 Konto: WBK Oddział w Toruniu
 10901506-4675-128-00-0

2007/maj 1993.25.7

Szanowna Pani!

Bardzo serdecznie dziękuję za stałą troskę o Fundację, przejawiającej się w systematycznym wspieraniu finansowym naszej działalności. Jeszcze raz dziękuję... W załączeniu przesyłam dowód wpłaty oraz 2 egzemplarze wydania specjalnego "Biuletynu" z okazji Dnia Polskiego Państwa Podziemnego. Łączę serdeczne pozdrowienia

Z poważaniem
 dokumentalistka Fundacji
 Toruń 26.09.2007. Elżbieta Skerska

- Podziękowanie do Elżbiety Skerskiej
 - Biuletyn 2 egz. wydana specjalnie

12

FUNDACJA

ARCHIWUM I MUZEUM POMORSKIE ARMII KRAJOWEJ ORAZ WOJSKOWEJ SŁUŻBY POLEK

BIURO FUNDACJI • 87-100 TORUN • UL. WIELKIE GARBARY 2 • TEL./FAX (0-56) 65-22-186
http://www.um.torun.pl/AK, e-mail: AK@um.torun.pl, fapak@wp.pl
KONTO: WIELKOPOLSKI BANK KREDYTOWY SA W TORUNIU • NR RACHUNKU 82 1090 1506 0000 0000 5002 0244

- dowód wpłaty + podziękowa - Toruń 20.05.2003 r.
nie są doś przedmioty
- prośba o uzupełnienie dokumentów

L. dz. 2219/Pom. 1410/03

Pani
Janina Kurek
ul. św. Ducha
88-100 Inowrocław

Szanowna Pani Janino!

W imieniu Pani Profesor Elżbiety Zawackiej i Pani Prezes mgr Doroty Zawackiej-Wakarecy, bardzo dziękuję za pamięć i wsparcie finansowe Fundacji.

Korzystając z okazji, proszę Panią o przesłanie chociaż kserokopii legitymacji posiadanych odznaczeń, dyplomów oraz aktów nadań stopni wojskowych. Przesłane dokumenty zostaną złożone w Pani teczce osobowej opatrzonej sygnaturą K:205/205Pom. Dziękuję za spełnienie mojej prośby.

W załączeniu przesyłam dowód wpłaty.

Łączę serdeczne pozdrowienia i życzenia zdrowia od Pani Profesor Elżbiety Zawackiej.

Z wyrazami szacunku i poważania ..... Skerska

Elżbieta Skerska
dokumentalistka

13

FUNDACJA

ARCHIWUM I MUZEUM POMORSKIE ARMII KRAJOWEJ
ORAZ WOJSKOWEJ SŁUŻBY POLEK

BIURO FUNDACJI • 87-100 TORUŃ • UL. WIELKIE GARBARY 2 • TEL. (0-56) 65-22-186
<http://www.um.torun.pl/archAK>, e-mail: AK@um.torun.pl, fapak@wp.pl
KONTO: WIELKOPOLSKI BANK KREDYTOWY SA W TORUNIU · NR RACHUNKU 82 1090 1506 0000 0000 5002 0244

Toruń 2.02.2005 r.

L. dz. 189/Pom-410/05

*podnikowanie ze
2.4 „Inowr. słow.
biograf.”*

Pani
Janina Kurek
ul. św. Ducha
88-100 Inowrocław

Szanowna Pani Janino !

W imieniu Pani prof. Elżbiety Zawackiej bardzo serdecznie dziękuję za 4 części „Inowrocławskiego słownika biograficznego”. Sądzę, że posiada dla Pani ogromną wartość także z uwagi na znajdujące się biogramy śp. Brata Bronisława Sadowskiego i śp. Walter - Małzonka.

Bardzo zależy Pani profesor na współpracy z Panią. Korzystając z okazji, proszę o przekazywanie informacji ukazujących się w prasie i mającej związek z walką z okupantem i działalnością konspiracyjną.

Łączę bardzo serdeczne pozdrowienia i wyrazy szacunku.

Z poważaniem .....*Elżbieta Skerska*.....
Elżbieta Skerska dokumentalistka

14

FUNDACJA

ARCHIWUM I MUZEUM POMORSKIE ARMII KRAJOWEJ ORAZ WOJSKOWEJ SŁUŻBY POLEK

BIURO FUNDACJI • 87-100 TORUŃ • UL. PODMURNA 93 • TEL. (0-56) 65-22-186
<http://www.um.torun.pl/AK>, e-mail: AK@um.torun.pl, fapak@wp.pl

KONTO: WIELKOPOLSKI BANK KRAJOWY W TORUNIU • NR RACHUNKU 82 1090 1506 0000 0000 5002 0244
Toruń, 19 XII 2006 r.

Szanowni Państwo !

Chociaż jest przykro wracać do smutnych i bolesnych wydarzeń, to jednak winni jesteśmy naszym bliskim pamięć. W związku z tym pozwoliłam sobie napisać biogram naszej Drogiej Zmarłej śp. Janiny Kurek. Biogram został opublikowany w „Biuletynie”, który przesyłam w załączeniu. Będę zobowiązana za wszystkie uzupełnienia dotyczące życia i działalności Zmarłej, która była bardzo skromnym człowiekiem i nie zawsze chciała mówić o swoim, bardzo oddanym Ojczyźnie, życiu.

Zbliżają się Święta i z ich okazji życzę Państwu przede wszystkim optymizmu.

W imieniu Pani prof. Elżbiety Zawackiej, Zarządu Fundacji i pracowników łączę serdeczne pozdrowienia i wyrazy szacunku.

Z poważaniem

.....
Elżbieta Skerska dokumentalistka

wystąpiłam razem z Biuletynem
[Signature]

IV/2. Korespondencja Janiny Kurek w sprawie Heleny Miszewskiej:

1. List Janiny Kurek do Elżbiety Zawackiej z 9.02. 1980 w sprawie Heleny Miszewskiej (Heleny Tokarskiej),
reklpis. oryg.

k. 1 s. 1

1
Murocztaw, dnia 4.2.1980 r

Skarowna Pani Docent (do Elżbiety Zawadzkiej)

WZ

Zawiadzenie wydane dla p. Smockiewicz Heleny
w dniu 30.8.1939 r. jest rozpoznane • pieczętowane okręgiem z napisem w środku:

Koło lokalne w Murocztawie

za wstoku: Krajowa Organizacja przygotowania kobiet dla obrony kraju

podpis & licy:

Komendantka Koła lokalnego POK
/Helena Miszewska/

podpis & pracuj:

Kierownik Pogotowia Społecznego Kobiet
/Helena Tokarska/

Pani Docent - W tej chwili żadnych bliźszych informacji mi mogę
wytknąć. W grudniu ub. roku wystąpiłam list do p. Smockiewicz
(Anglia) która prawdopodobnie będzie mogła podać dane op. Miszewskiej
- dotychczas mi mam odpowiedni.

Zycząc serdecznie pozdrowień
Janina Kurek

T: K: 205/205 D_{2m}. Inowrocław

Śadowska Janina
v. Karty informacyjne
k. 13

205

AK- Pch
Jusowoska 1

Sobowska Genia - Bronch Janna

m/g ml. J. Kurak - uczeniowska krosz
szkol. WSK - tajemniczosc

7.3.1944 r. awant. - obis konc. Rencuski
do czasu wojny

5

Sačlowškie 205 Pm

Pennek Janine

88-100 ynowroctaw

ul Marchlewskij

PK
ynowroctaw

8/

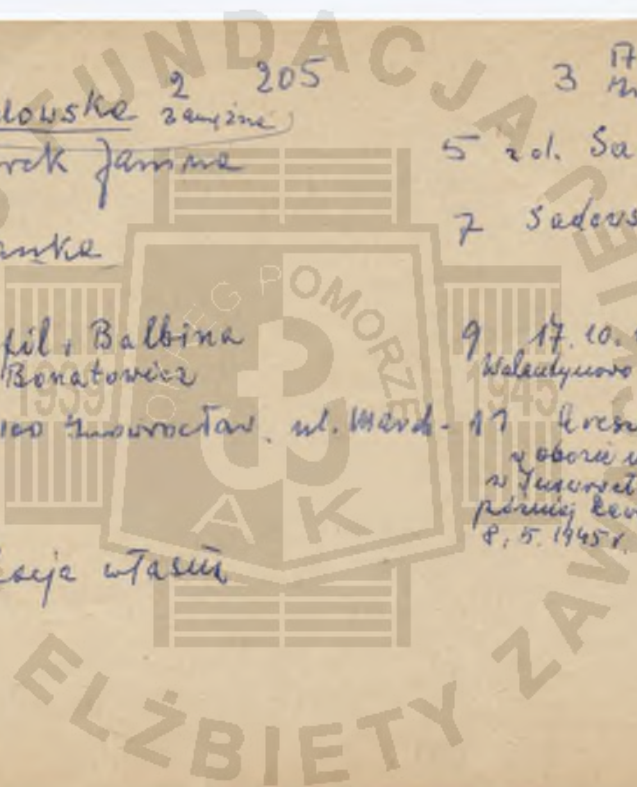
[była razem z Mary Bartel w Anglii,
zgtane się do "Stowiska bioprat."]

porozmowa się w Hala Giełwanowskie
tenowroctaw

K

- 1 Saclowska 2 205 3 17K
 4 Pmurk Janina 5 201. Saulowska 3
 6 Janke 7 Sadowska
 8 Teofil + Balbina
 2d. Bonatowicz
 10 88-100 Smurcowa, ul. Mard - 17
 17 kresl. i-1943r
 w oboru na Bto. ciar)
 w Smurcowa do 26.9.1944
 pism; kresl. do
 8.5.1945r.
 12 Ralska w. Tasiu

K 405/18897
 m. 23253

1. a. 3. Gnowroctawo AK ⁴
4. Kwrzek Janina 5. Sadowoska
6. 7. Sadowoska
8. rodz.: Teofil, Bialbina 9. mt. 17. 10. 1949
10. Gnowroctawo, Marchlewskiego 11. 1945 Walentynowo
- 11a. 26. 10. 1943
12. Zrodla
1. Dane osobiste sprzydzajacej motekas
2. Y. Aleksandrowicz, 50 lat doznatalnotei
"Dobkiego Czerwonego Kraja w Gnowroctawiu"

VT 2

Inwentarz
AK 5

Sadowska Janina

W dyspozycji wstąpiła do AK. Opiekę
nad rodziną powierzono. Areszt. 7. III 1941 r.
Obozy: Piskornia, Rawensbrunn.

źródła: Dambek, Rejster.

Inic.

Informacja
PZP-AX

6

Kurek Jedynego Jajina
orientowana przez gestapo 11 X 1943 roku

zadana: rel. Sadouskiej Jadiny

Eadu

Stowarzyszenie
WSK - AK 7

Stadolorska Janina

członek zespołu samotnego zorganizowa-
nego przez H. Grocholską i Jaworską. Wale-
żała między innymi Janina i Józefa Sa-
dowski. Zespół używał kryptonimu "PCK"
Janina i St. ~~Grodzka~~ Durskowska organi-
zowały pomoc więźniom. Janina Stadolorska
była zaangażowana w tajny kursami.

Martynie Pomorskie III s. 109

S. K. 1994

8

2/

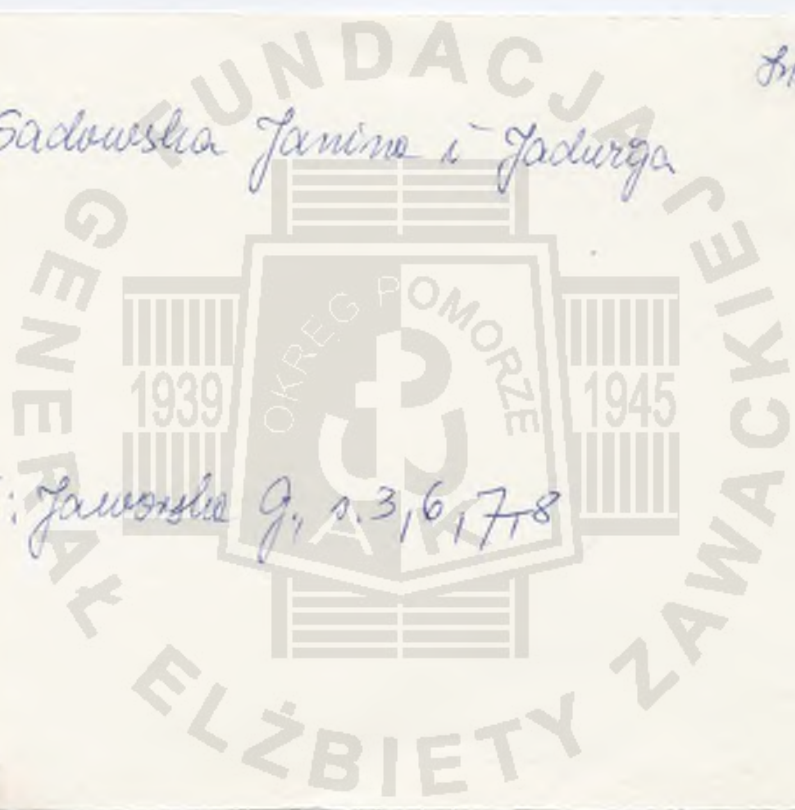
Sadowska Janina i Jaduriga

Snawroctau
AK 8

T.: Jaworska G., s. 3, 6, 7, 8

KP-98

4

Sadowska Janina
zom. Kurek
ps. Janina

Imię i nazwisko
W S K g

zob. Słownik biograficzny kompira-
cji pomorskiej 1939-1945,
Wyd. I A P A K, t. 2
s. 82-83; s. 45, 130

RG. IX 106

1

Tomik AK

Sadowska-Kurek Jolina

10

Relacja opublikowana

zob. Relacje, cetaulón kouspiracji pomorskiej...,
Nyd. FAPAK, t. XXXI, Tomik 2000, s. 192.

MDV'09

13

FUNDACJA
ENERGIA
AK
ZAWACKIE
1930 1945
11
Слово «Сестры»
WSK- AK
Сестры, WSK - Лесницкий AK
миды контакт з
Лесницким Степаном
ps. «Дошка» Лесницкий AK

Лоб. Л. Домбелс і А. Наміцкі
011-97 Тајне Організацыя Мясіскаме
Стр. 107

S. Fol. 26 VII 2006 R.

Z żałobnej karty - PROMEMORIA

Z listy osób, które wpisały się w historię inteligencji Inowrocławia odeszła nagle w dniu 19 lipca 2006 r. długoletnia nauczycielka polonistka szkół średnich i zawodowych w Inowrocławiu

JANINA SADOWSKA-KUREK

Podczas okupacji wojennej wraz z siostrą Jadwigą i bratem Bronisławem brała czynny udział w tajnym nauczaniu i konspiracji. Obie z siostrą 7.03.1944 r. zostały aresztowane i osadzone w obozie na Błoniach w Inowrocławiu, gdzie wcześniej już siedział ich brat (zginął w Żabikowie 29.07.1944 r.). Janina Kurek wraz z siostrą została przewieziona z obozu na Błoniach do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, w którym przebywała do wyzwolenia obozu tj. 1945 r. Była uczestnikiem Wojskowej Służby Kobiet, PCK oraz ZWZ-AK ps. „Janka”.

Po wyzwoleniu wróciła do Inowrocławia, gdzie rozpoczęła pracę w szkole jako nauczyciel. Wyszła za mąż również za pedagoga Wojciecha Kurka dyr. Szkoły Zawodowej w Inowrocławiu. Pomimo umiłowania do dzieci i młodzieży byli małżeństwem bezdzietnym, więc wraz z mężem całkowicie poświęcili się nauczaniu i wychowaniu młodzieży. Odeszła na emeryturę wychowując kilka pokoleń. Do ostatnich dni pozdrawiali ją na ulicy i przypominali się byli uczniowie, często już w podeszłym wieku.

Do samego końca żyła bardzo aktywnie. Interesowała się na bieżąco polityką, matkowała siostrzeńcom, wcześniej ich wspierała, mobilizowała i służyła radą podczas takich przemian jak prywatyzacja.

Brała czynny udział w pielgrzymkach więźniarek z Ravensbrück, była aktywnym członkiem Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskiego Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Kobiet w Toruniu, odznaczona Krzyżem AK i wieloma medalami w okresie pracy nauczycielskiej.

Cześć Jej pamięci! Żegnają

PRZYJACIELE

Z głębokim żalem zawiadamiamy, że dnia 19 lipca 2006 roku odeszła na wieczną wartę śp.

JANINA KUREK

z domu Sadowska, ps. „Janka”
emerytowana nauczycielka,
więźniarka obozu
na „Błoniach” w Inowrocławiu
i obozu koncentracyjnego
w Ravensbrück, uczestniczka
WSK - ZWZ - AK

Msza św. pogrzebowa odprawiona zostanie dnia 22.07.2006 r. o godz. 11.00 w kościele parafii św. Krzyża. Po mszy św. nastąpi eksportacja Zmarłej na cmentarz parafii Zwiastowania NMP (Matki Boskiej) przy ul. Marcinkowskiego w Inowrocławiu.

Pograżeni w smutku

**SIOSTRZENICA i SIOSTRZEŃCY
z RODZINAMI**

Przystąpiła M. Jurewska 10 VII 06

Tamci

13

ARCHIWUM

Elżbiety Zawackiej

2.05 / Pom.

data wpływu

29.7.77

noworoczn., ul.
Św. Ducha
wstęga

ps. "Janina"

noworoczn.

Sadowka-Kurek ^{be}Janina ^zzawackiej

Sadowska
Janina

